
Nordic Journal of Library and Information Studies

Vol. 1, No. 1, 2020
ISSN (ONLINE) 2597-0593

About the journal

Vol. 1, No. 1, 2020
ISSN (online) 2597-0593

Focus and Scope

Nordic Journal of Library and Information Studies, NJLIS, is a scholarly peer reviewed open access journal, covering scientific issues and current trends in Library and Information Studies. Nordic Journal of Library and Information Studies publishes Nordic and international peer reviewed LIS articles and reviews of significant LIS literature. The editorial committee consists of representatives from LIS departments in Sweden, Denmark, Finland and Norway. The role of editor rotates annually between the members of the editorial committee. The journal is published on University of Copenhagen's online platform tidsskrift.dk.

Peer Review Process

Submitted articles are subject to double-blind peer-review to ensure a high level of quality. Two reviewers are assigned to each article. The editor decides on publishing after the review process and is in charge of communication with the contributor(s). Papers may be rejected directly by the editor if judged to be out of scope, deemed as sub-standard or not adhering to the author guidelines.

Open Access Policy

The journal provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge.

Publication Frequency

Nordic Journal of Library and Informations Studies publishes two issues per year.

Contact

njlis@klllk

Editor-in-chief

Lisa Engström, Department of Arts and Cultural Sciences, Lund University, Sweden
lisa.engstrom@kultur.lu.se

Editorial committee

Rickard Danell, Department of Sociology, Umeå University, Sweden
Kristina Eriksson-Backa, Information Studies, Åbo Akademi University, Finland
Helena Francke, Swedish School of Library and Information Science, University of Borås, Sweden
Joacim Hansson, Department of Cultural Sciences, Linnæus University, Sweden
Nanna Kann-Rasmussen, Department of Communication, University of Copenhagen, Denmark
Arwid Lund, Linnæus University and Södertörn University, Sweden
Kerstin Rydbeck, Department of ALM, Uppsala University, Sweden
Kim Tallerås, Department of Archivistcs, Library and Information Science, Oslo Metropolitan University, Norway

Editorial

No. It is not possible to write an editorial without mentioning the one thing affecting our lives, both professionally and personally, right now; the ongoing Covid-19 pandemic. In particular, it is not possible to write an editorial in a journal for library and information studies without bringing up the pandemic, since it is influencing core aspects of our subject area.

These days information is hard currency. We are flooded with facts and hypotheses related to the virus, reporting the number of deaths and infected in different countries, debating strategies to defeat the virus and to protect the elderly from being infected, and arguing which measures are most effective. Information flows thru social media platforms, at the same time as many people follow traditional news media meticulously. False claims are spread of cures and ways of protecting yourself from infection, simultaneously as experts on epidemiology in some cases are portrayed as heroes. In addition, even if the information is accessed by traditional media or governmental bodies, the recommendations differ between different experts and different countries. The complex nature of how information is produced, consumed, and lived in every day practices has seldom been so striking.

In the Nordic countries, libraries are given different roles in these turbulent times. In Sweden, most public libraries have remained open. This is not the case in the neighbouring countries. How is the role of libraries in Sweden affected by the position they are given in the crisis? And how is the role of libraries in Finland, Denmark, Iceland or Norway affected by the position they are given in their respective societies during the crisis?

In Sweden, the pandemic has actualised a request for public libraries to be included in the national total defence strategy. For example, The Swedish Library Association advocates such a stance. However, there are critical questions to be asked. What happens with the autonomy of public libraries in relation to government agencies if this is effectuated? How will people, in different life situations and societal positions, perceive the library if it is positioned as part of the national total defence strategy? The role of public libraries in society is of acute relevance, and these times of crisis highlight such issues of societal importance.

Thus, this very first issue of *Nordic Journal of Library and Information Studies* (NjLIS) is launched during exceptional circumstances. Besides what is discussed above, the education at Nordic universities has been transformed during the preparation of this issue and is now carried out on digital platforms. Conferences, such as the iConference, originally scheduled to take place in Borås, Sweden, was

transitioned to an all-virtual format. We are now used to getting glimpses into other people's private homes during work meetings, and we have established new techniques and practices while adjusting ourselves to digital settings.

In this situation, it is particularly important to have high-quality fora for sharing scholarly output and critique, published in digital form and openly accessible to all. NJLIS aims to be such a forum for the Nordic and international library and information studies community, including scholars, students and practitioners. Submissions are invited which offer empirical, theoretical and/or historical perspectives of relevance to LIS research. There will also be special issues that allow for a more thorough investigation of a particular idea or phenomenon. We welcome both contributions and ideas for special issues.

NJLIS is a new journal, but with a legacy from preceding journals going back to 1979. While drawing on the substantial knowledge of how to produce a scholarly journal, we now take a new step by becoming more international and involving more actors. The journal is supported by many of the Nordic LIS schools and responsibility for the editorship will move between the schools. We believe that this is a way to ensure the sustainability of the journal's future and to bring in new perspectives along the way. By being a researcher-run, institutionally supported journal, NJLIS will also provide open access to its material without requiring any publishing fees. It has already been accepted for inclusion in the Norwegian register for scientific journals.

While acknowledging the special social and material context caused by the pandemic, this first issue of *Nordic Journal of Library and Information Studies* will not discuss it further. Research takes time and we find it important to favour reflection, analyses and thorough investigations. Therefore, the pandemic crisis is a theme for an upcoming number. Anyone considering or working on papers with relevance to the pandemic is encouraged to keep an eye out for the call for paper.

This issue includes two scholarly articles: one looking back at the history of the establishment of online information as a service at information centres, and the other looking forward into how library staff can develop non-traditional lending initiatives. The historical article, written by Ole Ellegaard, Mogens Kragssig Jensen and Johan Albert Wallin, analyses the information industry emerging after the Second World War and how digitized information in databases influenced the services given at research libraries. Using Odense University Library as a case, the authors discuss how technologies, such as digital databases, CD-rom and the World Wide Web, change the users' information seeking. In contrast, Anna Arendse Thorsen's analysis in the other article takes its starting point in the present and reaches into the future. Investigating two Danish cases, she discusses how the lending of non-traditional material in public libraries can be seen as co-creation resulting in an exchange of experience between users. A model, "The model of Experience Lending", is presented.

In addition, Henrik Jochumsen reviews the doctoral thesis "Folkbildning för delaktighet. En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid" by Lisa Olsson Dahlquist, Lund University. Book reviews, and particularly reviews of Nordic doctoral theses, will be a recurring part of the journal. We therefore welcome submissions of reviews.

With these words, I welcome you to *Nordic Journal of Library and Information Studies*.

Lisa Engström
Editor-in-chief

Ole Ellegaard, Senior Consultant, PhD, Research Department University Library of Southern Denmark, Odense Denmark, oleell@bib.sdu.dk

Mogens Kragssig Jensen, Research Librarian, MA, Research Department University Library of Southern Denmark, Odense Denmark, mogens.k@bib.sdu.dk

Johan Albert Wallin, Senior Research Fellow Gæsteforsker, Research Unit of General Practice Department of Public Health Faculty of Health Sciences University of Southern Denmark, Denmark wallin@health.sdu.dk

Online informationssøgning i en overgangstid

- med særligt fokus på det historiske forløb i
et større dansk forskningsbibliotek

Abstract

Over the centuries, searching for information took place through searches in printed works such as encyclopaedias, collections of tables and abstract works. The advent of computers in the post-World War II period enabled the onset of electronic data processing. In the wake of this, an entire information industry emerged that partly digitized information in large databases and partly made the contents of the databases searchable and accessible via various networks. This article describes the brief but hectic development where online information search was established as a service in documentation centres, preferably at the largest Danish research libraries. This is exemplified in particular by illustrating the conditions at the then Odense University Library. In the period up to the turn of the millennium, end users of online information gradually took over the search process itself, which led to a reduction in the search activity at the documentation centres, while the total number of searches increased significantly. Gradually, the information search service had to be reconsidered so that it was adapted to the users' new needs e.g. the increasing demand for systematic literature search in health sciences. The end users' use of paid databases remains an area of concern for the library sector, as users often prefer the free bases of the Internet, but they do not necessarily find the best references. Thus, there is still a major task in promoting the scientific databases and educating the users in their use. Concepts such as "information literacy" and "digital education" are therefore central to the work of research libraries today.

Keywords: History of online search, Information search, Documentation centre in Denmark, Scientific databases, Information literacy, Future of research libraries.

Introduktion og metode

Informationssøgning, som disciplin betragtet, og dens udøvere på bl.a. bibliotekerne i Danmark befandt sig i slutningen af 1970erne ved indgangen til en ny æra, hvor papirbårne medier, såsom trykte abstraktværker og databaser, gradvist ville blive afløst af elektroniske versioner. Denne udvikling var begyndt allerede i 60erne i USA, hvor de første databaser blev digitaliseret og gjort tilgængelige på magnetiske bånd med henblik på såkaldte *SDI*-profiler, som var unikke faglige søgeprofiler, der med regelmæssige mellemrum blev eksekveret i en eller flere databaser. Resultatet heraf blev sendt til forskeren, som på den måde kunne holde sig ajour med den nyeste forskning indenfor hans eller hendes felt (Rogers, 1964). Hele udviklingen var selvfølgelig styret af de fremskridt indenfor *EDB*, som blev skabt ved den konstante forøgelse af computernes processorkraft og kapacitet til lagring af data. Hermed kunne brugerne af databaserne tilbydes nye og potentielt langt mere effektive tjenester end hidtil, hvor en enkelt informationssøgning kunne kræve særdeles tidskrævende opslag i mange årgange af et trykt værk. Næsten samtidig med onlinesøgningens gennembrud blev *Science Citation Index* udgivet i 1964 (Bourne & Hahn, 2003). Dette værk indekserede et værks litteraturhenvisninger (citater) og fik også i trykt form et stort publikum.

I nærværende artikel dokumenteres forløbet, hvor onlinesøgning af information blev introduceret i Danmark som en service primært ydet af de store forskningsbiblioteker. Søgninger blev fortrinsvis foretaget af informationsprofessionelle eller dokumentalister enten for eller, sjældnere, sammen med rekvirenter (slutbrugere). Generelt spillede dokumentalisten en afgørende og vigtig rolle baseret på pågældendes erfaring med databaseopbygning og søgelogik. Som angivet af Hjørland (2000), arbejdede dokumentalisterne mere kundebaseret og problemorienteret i modsætning til den mere generelle biblioteksmæssige service, som blev ydet. Der var dog en klar overvægt af naturvidenskabelige, tekniske og medicinske problemer, som blev forelagt dokumentationscentrene. Med en voksende dansk databaseproduktion blev juridisk og samfundsvidenskabelig information også delvist tilgængelig (Infoscan 1993), selvom søgning indenfor specifikke områder som sociologi, antropologi, økonomi og psykologi primært blev foretaget i internationale databaser.

I forbindelse med, at databaserne blev gjort tilgængelige på andre platforme i begyndelsen af 90erne (CD-ROM og senere Internettet), blev antallet af søgninger, som udførtes af enten informationsspecialister eller brugerne selv, markant påvirket. Dette forhold dokumenteres ud fra tilgængelig statistik for forskningsbibliotekerne herunder specielt, som case, det daværende Odense Universitetsbibliotek (i dag Syddansk Universitetsbibliotek), der havde en aktiv dokumentationsafdeling. Endvidere tages udgangspunkt i beretninger fra de involverede i dokumentationsarbejdet. Yderligere søges belyst om universitetets forskningsansatte brugere benyttede sig af denne nye selvhjulpne service? Hvilke konsekvenser fik det i øvrigt, at slutbrugere senere, i langt større udstrækning, overtog søgeprocessen? Her er det relevant at undersøge tingene fra brugernes synspunkt: Blev informationsbehovet dækket bedre, når man kunne betjene sig selv på de nye platforme, eller resulterede det oftere i forkerte valg af databaser og mangelfuldt udførte søgninger? Dette er i mange tilfælde svært at give entydige svar på, da der i denne periode skete et paradigmeskifte fra de klassiske databaser, som bygger på et "exact match" af ens søgeprofil, til internetsøgemaskinernes "best match", hvor brugerne i langt højere grad selv må selektere mellem resultaterne. Det samlede søgeresultat bliver i det sidste tilfælde mere afhængigt af brugerens individuelle vurdering og faglige niveau. Risikoen var, at mange studerende kom til at stå med lange referencelister, hvor hovedparten, selv med lovende titler, reelt viste sig at være værdiløse i relation til informationsbehovet. Dette problem er næppe blevet mindre med nutidens generelle websøgemaskiner, hvor bibliografiske referencer i mange tilfælde er blevet afløst af informationsbærende websider. Hjørland (2000) anfører, at der derfor fortsat er brug for disciplinen dokumentation, selvom begrebet i dag iklædes betegnelsen "informationsvidenskab", hvor brugerne

udstyres med informationskompetencer til at navigere rundt i informationshavet samt, ikke mindst, selvstændigt, at kunne vurdere de fremfundne referencers validitet.

For de større forskningsbibliotekers vedkommende ses på ændringer i arbejdsopgaver og fordeling af disse: Blev vejledning i informationssøgning styrket for bedre at ruste brugerne til at være selvhjulpne, eller gik behovet i retning af mere generelle kurser indenfor informationskompetence? Hvilke tiltag fandt sted, på lokalt såvel som nationalt plan indenfor bibliotekssektoren og herunder specielt forskningsbibliotekerne, for at tilpasse sig den nye virkelighed, hvor brugerne ikke blot var "kunder i butikken" men aktive deltagere i informationsprocessen. Konsekvensen af ikke at handle var, at risikoen for "informationsoverflow", med efterfølgende behov for grundig referenceudvælgelse, i høj grad var til stede. Dette kunne potentielt sætte bibliotekernes ressourcer under pres.

Informationssøgning, databaser og værter

Ønsket om at organisere den viden, som er tilgængelig, har selvfølgelig eksisteret længe før onlinesøgning i databaser blev mulig. Dette kom blandt andet til udtryk i form af bibliografier og litteraturoversigter. Egentlige faglige opslagsværker fik et højdepunkt med oplysningstiden primært indenfor medicin (Spray, 2011) og i naturfag, fx den franske *Encyclopédie* (Diderot & D'Alembert, 1751). Senere i 1800-tallet kom store naturvidenskabelige referenceværker, såsom *Beilstein* og *Gmelin*, der også inkluderede litteraturhenvisninger, og som senere blev efterfulgt af egentlige abstract-bibliografier: *Science Abstract* og *Chemical Abstract*. Bibliografi blev et selvstændigt fagområde, der blev undervist i på biblioteksskoler, og som senere blev udvidet til at omfatte mere generelle informationsstudier. En pioner indenfor området var Paul Otlet, som studerede organisation, indhentning og spredning af information og udviklede faget Biblioteks- og Informationsvidenskab (Otlet, 1903). Det blev hurtigt svært at overskue samt benytte de forskellige bibliografiske værktøjer. Derfor blev der udgivet fagbibliografiske vejledninger eller lærebøger indenfor området, Ostwald (1919) er et tidligt eksempel herpå, men senere, danske vejledninger er ligeledes udkommet (fx Jørgensen et al., 1970; Christensen, 1985).

Cumulated Index Medicus var blandt de allerførste bibliografier, der blev fuldt digitaliseret. Dette skete i 1964 i form af systemet *MEDLARS* (Medical Literature Analysis and Retrieval System). Formålet var egentlig blot at fremstille den trykte bibliografi *Cumulated Index Medicus* på basis af datidens mest avancerede teknik, men næsten samtidig fandt forskere i USA sammen med programmører i National Library of Medicine (*NLM*) ud af, at det var teknisk muligt og effektivt at søge elektronisk i bibliografien på denne måde. For Nordeuropas vedkommende blev *MIC-KIBIC* (Medicinske Informationscentralen ved Karolinska Institutets Bibliotek) i Stockholm en fuldstændig central instans i udvikling og udbredelse af online litteratursøgning. I 1972 satte denne institution således *MEDLINE* (*MEDLARS* on line) i drift som det første nationale center udenfor USA. Hensigten var at etablere et nordisk netværk online, og denne udfordring blev taget op af *NORDDOK* (den Nordiske Samarbejdsgruppe for Dokumentation og Information) (Falkenberg et al., 2013).

De enkelte producenter af information, som fx Institute for Scientific Information (*ISI*) med *Science Citation Index*, stillede ikke nødvendigvis altid selv søgefaciliteter til rådighed for brugerne. Databaserne blev derfor typisk samlet hos online værter, som formidlede disse. Blandt de første og mest fremtrædende værter var *DIALOG* og *ORBIT* i USA, som begge blev fuldt operationelle i 1972 samt *ESA* i 1976 i Europa (Bourne & Hahn, 2003). Faktisk kunne disse online tjenester betragtes som en slags forgængere for *World Wide Web* (*WWW*) indenfor informationsforsyning, dog ikke med samme metodik (Bjørner & Ardito, 2003). Man tilstræbte et fælles kommandostyret søgesprog i de tilknyttede baser og udgav ligeledes vejledningssider til disse. I praksis anvendtes, i europæisk sammenhæng, hyppigt Common Command Language (*CCL*), dog blev sproget implementeret i lidt forskellige versioner hos de enkelte værter. *NLM* brugte fra 1969 i en lang årrække forskellige

generationer af søgesproget *ELHILL*. Hos en del værter blev det muligt at slå mange baser sammen og søge disse i en seance (fx hos *DIALOG* kaldet "Onesearch" (Bjørner & Ardito, 2003)), hvilket kunne betyde både en tidsbesparelse og bedre "recall". Betalingen for at benytte baserne bestod dels af en minuttakst og dels en pris for hver reference, som blev hentet/printet. En besparelse kunne opnås, hvis referencerne blev tilsendt med post (som "off-line print"). Dette var endda gratis i en periode for *MIC-KIBICs* vedkommende. De enkelte værter havde en forskellig prisstruktur, og der blev stillet store krav til, at syntaksen i ens søgeprofil var korrekt formuleret. Det var derfor nyttigt at forberede sine søgninger, fx ved opslag i emneordslister eller thesauri, inden man loggede på den levende base. Et nyttigt hjælpemiddel var værternes informationsblade om de enkelte baser (hos *DIALOG* kaldet *Bluesheets*, Figur 1.), hvor man kunne finde information om søgekoder og printformater. Nogle værter tilbød brugerne mulighed for at afprøve deres søgeprofil i mindre testbaser. På grund af kompleksiteten med forskellige værter, de mange tilgængelige databaser kombineret med søgeomkostningerne, bl.a. de ofte høje minutpriser i onlinesystemernes forretningsmodel, opstod der et marked for professionelle såkaldt "intermediære" eller "information brookers", som kunne formidle søgningerne. De variable søgeomkostninger var formentlig den primære grund til, at dokumentationscentre ikke stillede databaserne til fri afbenyttelse for studerende og ansatte. Sekundært kan nævnes, at onlinesøgning er en dynamisk proces (hvornår er en søgning udtømmende?). Her kan den informationsprofessionelles erfaring betyde en væsentlig reduceret omkostning for institutionen.

Alphabetic Index to DIALOG® Bluesheets					
The Bluesheet set is updated bimonthly via mailings included with The Dialog Corporation <i>Chronolog</i> ®. Notices of discontinued files are given at the end of this list and in the <i>Chronolog</i> , along with announcements of new Bluesheets and revised Bluesheets for reloaded/enhanced files.					
15	ABINFORM®	8/91	13	BUSINESS & MANAGEMENT PRACTICES	5/97
576	ABERDEEN AMERICAN NEWS (see PAPERS)		635	BUSINESS DATELINE®	1/93
238	ABSTRACTS IN NEW TECHNOLOGIES AND ENGINEERING (ANTE)	3/97	256	BUSINESS SOFTWARE DATABASE™ (now SOFTWARE REVIEWS COMPANIES, AND PRODUCTS)	
485	ACCOUNTING & TAX DATABASE	9/92	623	BUSINESS WEEK	3/96
503	ACNIELSEN MARKET STATISTICS/CANADA	5/97	610	BUSINESSWIRE	7/90
173	ADIS LMS Drug Alerts	5/97	399,308-314	CA SEARCH® CHEMICAL ABSTRACTS®	ASAF 12/96
428	ADIS NEWSLETTERS	12/96	52	CAB ABSTRACTS	ASAF 9/97
107,307	ADIS R&D INSIGHT	10/96	162	CAB HEALTH	1/97
177	ADVERTISER & AGENCY RED BOOKS™ - ADVERTIS	6/97	616	CANADA NEWSWIRE	5/96
178	ADVERTISER & AGENCY RED BOOKS™ - AGENCIES	6/97	282	CANADIAN BUSINESS AND CURRENT AFFAIRS	11/95
108	AEROSPACE DATABASE	ASAF 3/96	533	CANADIAN BUSINESS DIRECTORY	5/95
105	ASEIS (AUSTRALIA'S GEOSCIENCE, MINERALS AND PETROLEUM DATABASE)	12/97	727	CANADIAN NEWSPAPERS	7/97
606	AFRICA NEWS	12/96	159	CANCERLIT®	5/92
163	AGELINE	5/90	491	CANCORP CANADIAN FINANCIALS	5/93
614	AGENCE FRANCE PRESSE ENGLISH WIRE	12/91	335	CERAMIC ABSTRACTS	7/88
615	AGENCE FRANCE PRESSE INTL FRENCH WIRE	1/92	303	CHAPMAN & HALL CHEMICAL DATABASE (formerly HEILBRON)	10/95
10	AGRICOLA	2/96	433	CHARLESTON NEWSPAPERS (see PAPERS)	
203	AGRS INTERNATIONAL	9/97	642	THE CHARLOTTE OBSERVER (see PAPERS)	
157	AIDSLINE®	3/92	319	CHEMICAL BUSINESS NEWSBASE	6/95
708	(Akron) BEACON JOURNAL (see PAPERS)		359,359	CHEMICAL ECONOMICS HANDBOOK	7/92
719	(Albany) THE TIMES-UNION (see PAPERS)		315	CHEM ENGINEERING AND BIOTECH ABSTRACTS	7/90
929	ALBUQUERQUE NEWSPAPERS (see PAPERS)		19	CHEMICAL INDUSTRY NOTES	6/85
738	(Allentown) THE MORNING CALL (see PAPERS)		317	CHEMICAL SAFETY NEWSBASE	5/89
164	ALLIED AND ALTERNATIVE MEDICINE™	9/97	318	CHEM-INTELL CHEMICAL MANUFACTURING PLANTS (formerly CHEMPLANT PLUS)	10/96
33	ALUMINIUM INDUSTRY ABSTRACTS	10/93	398,301	CHEMSEARCH™, CHEMNAME®	ASAF 4/96
38	AMERICA: HISTORY & LIFE	3/90	328	CHEMSTATS	4/93
625	AMERICAN BANKER FULL TEXT	ASAF 4/96	337	CHEMTOX® ONLINE	4/93
531	AMERICAN BUSINESS DIRECTORY	6/95	632	CHICAGO TRIBUNE (see PAPERS)	
480	AMERICAN LIBRARY DIRECTORY	8/90	344	CHINESE PATENT ABSTRACTS IN ENGLISH	6/87
442	AMER MEDICAL ASSN JRNLS ONLINE	9/96	715	THE CHRISTIAN SCIENCE MONITOR (see PAPERS)	
236	AMERICAN MEN & WOMEN OF SCIENCE	6/83	722	THE CINCINNATI POST/THE KENTUCKY POST (see PAPERS)	
305	ANALYTICAL ABSTRACTS	11/88	220-222	CLAIMS®/CITATION	12/85
737	ANCHORAGE DAILY NEWS (see PAPERS)		242	CLAIMS® COMPOUND REGISTRY	11/82
258	AP NEWS	4/90	123	CLAIMS®/REASSIGNMENT & REEXAMINATION	11/97
257,897	API ENCOMPASS™ NEWS	12/96	124	CLAIMS®/REFERENCE	5/91
354,954	APIIT	9/94	340,23-25,125	CLAIMS®/U.S. PATENTS	1/98
153,983,953	APIPAT	ASAF 4/96	341,223-225,279	(Cleveland) THE PLAIN DEALER (see PAPERS)	
232	APPLIED SOCIAL SCIENCES INDEX AND ABSTRACTS	11/97	647	CMP COMPUTER FULLTEXT	ASAF 10/97
44	AQUATIC SCIENCE & FISHERIES ABSTRACTS	11/97	720	(Columbia) THE STATE (see PAPERS)	
179	ARCHITECTURE DATABASE	6/87	487	COLUMBUS LEDGER-ENQUIRER (see PAPERS)	
492	THE ARIZONA REPUBLIC PHOENIX GAZETTE (see PAPERS)		495	THE COLUMBUS DISPATCH (see PAPERS)	
435	ART ABSTRACTS	12/87	691	COMMERCE BUSINESS DAILY	3/90
191,176	ART LITERATURE INTERNATIONAL (RILA)	1/89			
96	ARTBIBLIOGRAPHIES MODERN	6/91			

Figur 1. Uddrag af en fortegnelse over "Blue Sheets" fra *DIALOG*. Indholdet af de enkelte "Blue Sheets" kan findes på: <http://web.archive.org/web/20000816215552/http://library.dialog.com/bluesheets/html/bln.html>

I det hele taget var det første årti i "onlineæraen" præget af en stor pionerånd, da adgangsvejene til at fremfinde og fremføre data var både besværlige og langsomme at bruge. For eksempel er de TTY-terminaler, som kunne kommunikere over telefonnettet med store mainframe computere placeret udenfor landets grænser, i dag rene museumsgenstande (Figur 2). Søgespecialisten kaldte et telefonnummer i ind- eller udland til en informationstjeneste; når der så kom et skift i klartonen, lagde man telefonen ned i en elektroakustisk vugge (modem), og på denne måde kunne der kommunikeres med den fjerne mainframe, som typisk var placeret i Stockholm, USA eller Italien. Der var ofte

problemer med at koble på og anvende relevante netværk (Scannet m.fl.), og dette blev eksempelvis et fast punkt på den Danske Online Brugergruppes (DOBG) møder. Denne periode er levende beskrevet af de første nordiske brugere af teknologien i antologien: *Online Development in the Nordic Countries (ODNC)*, (Oker-Blom et al., 2018).

Figur 2. Teletype terminal af mærket *Technitron*. Denne model blev benyttet ved dokumentationstjenesten på det daværende Odense Universitetsbibliotek.

I onlinesøgningens pionertid blev der ikke kun arbejdet med opbygning af databaser og effektiv elektronisk kommunikation. Selve søgeprocessen blev gjort til genstand for en rivende udvikling i disse år, hvilket primært skulle sikre, at brugerne rent faktisk fandt den information, som de efterspurgte. Hahn (1998) har i detaljer beskrevet de søgefaciliteter, som blev udviklet indenfor en forbausende kort årrække af både universiteter og private firmaer. Den metodik, som blev introduceret, er i høj grad blevet videreført, og har sikret brugerne, at der kan foretages en effektiv og præcis søgning af information i databaser. Her skelnes mellem de såkaldte bibliografiske databaser og fakta-databaser. De første er kendetegnet ved, at brugerne henvises til en reference (tidsskriftartikel, bogkapitel etc.), hvor den søgte information (forhåbentlig) kan findes. Her er databasens opbygning med for eksempel metadata og søgefunktionalitet vigtig, da brugeren ofte kun ønsker et lille informationselement taget ud af en større reference. I tabel 1. er skitseret enkelte af de vigtigste søgefaciliteter, som blev udviklet primært allerede i 60'erne.

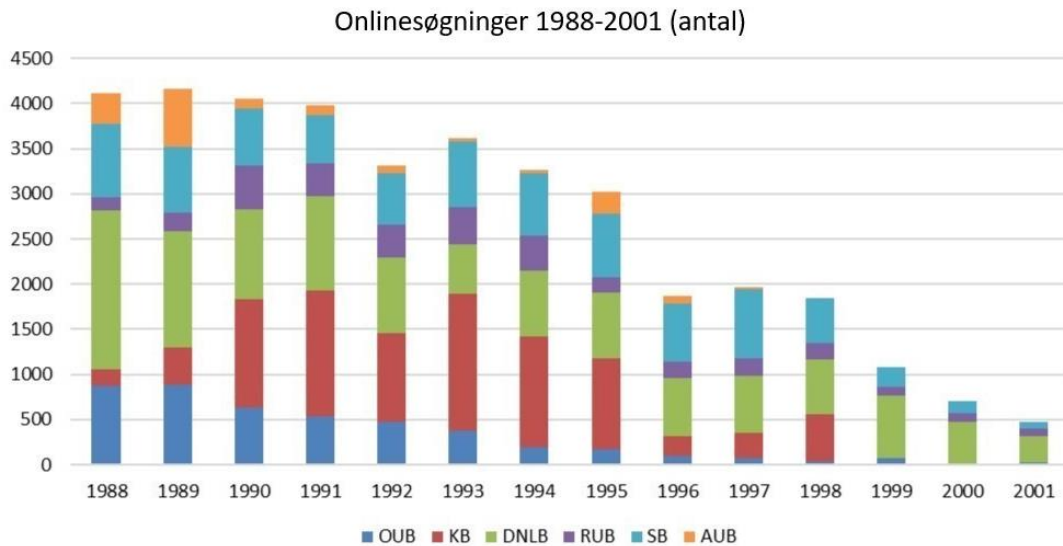
Søgefaciliteter	
Elimination af "stopord" og felt-specifikke søgninger	1963
Boolske operatører	1964
Ranking af søgeresultater	1964-1965
Automatisk inkorporering af synonymer	1965
Iterativ søgning og nummererede søgesæt	1965-1966
Dokumentfremvisning online	1965-1966
Begrebshierarkier og thesaurus lister	1966
Nærhedsoperatører som sikrede, at beslægtede begreber blev sammenkoblet	1969
Relaterede "hits" (baseret på fx titelord, forfatter eller citationer)	Midt 70erne

Tabel 1. Implementering af søgefaciliteter. Fra Hahn (1998).

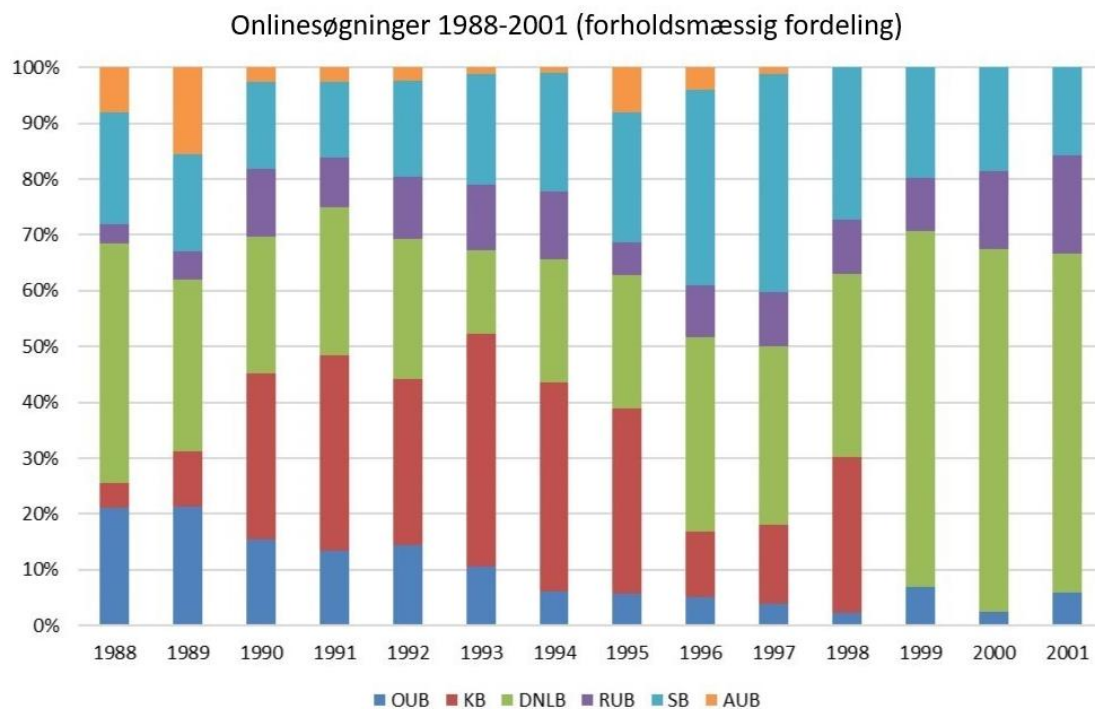
Der blev allerede på dette tidlige stadie eksperimenteret med søgninger baseret på *Fuzzy* logik (Hahn, 1998), hvor vægtning af resultater blev foretaget ud fra prædefinerede algoritmer. Disse metoder vandt dog først rigtig udbredelse med Internettets søgemaskiner, som fx *Googles Pagerank* (Thelwaal, 2003), hvor websider tildeles vægte afhængigt af antallet af andre sider, som peger på (linker til) den givne side. Den meget store videnskabelige database *Scifinder*, udgivet af *the American Chemical Society*, har i fuld udstrækning siden 2008 brugt *Fuzzy* logik til at vægte bibliografiske søgninger. De større dokumentationscentre tilbød også levering af dokumenter: *DSS* eller "Document Supply Service" er en tjeneste, som, på anmodning, refererer til fysisk eller elektronisk levering af et dokument fra en bibliotekssamling til en biblioteksbrugers opholds- eller forretningssted. *British Library*, *Boston Spa* og *SUBITO* ved *Bayerische Staatsbibliothek* var blandt de største af disse centre. En vedholdende udfordring i onlineæraen var søgeomkostningerne. Dette var ofte et mere indbildt end reelt problem, hvis man tog de faktiske omkostninger i betragtning. Traditionel søgning betød, at man tit var henvist til at udføre tidskrævende opslag i abstrakt-værker. Den direkte "ud-af-lommen" omkostning ved onlinesøgning vejede tilsyneladende tungere end de personaleomkostninger, som var forbundet med den traditionelle metode. (Bourne & Hahn, 2003, s. 401-402). Ligeledes gav dokumentationscentrenes brug af hardware (computere, modems og netværk) ofte anledning til problemer. Dette skyldes i høj grad, at kravene til computernes regnekraft og transmission af data konstant blev udfordret af væksten i antallet af databaser og søgninger (Bourne & Hahn, 2003, s. 383).

Onlinesøgning i Danmark

I løbet af 60'erne og 70'erne blev der etableret dokumentationscentre ved de store forskningsbiblioteker. Blandt de første biblioteker var Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek, som etablerede en dokumentationsafdeling i 1969 og tilbød onlinesøgning fra 1974 (Friis, 1969; Thorsen, 1976), samt Statsbiblioteket i Aarhus fra 1975 (Justesen, 2004). Her kunne brugerne betjenes, og man kunne tilbyde den avancerede informationssøgning, som var vigtig specielt for forskningen og de studerendes opgaveskrivning. Danmarks Tekniske Bibliotek startede allerede i midten af 60'erne (Laitinen, 2018) nogle af de første forsøg med *SDI*-profiler. Der var i første omgang tale om lister med indscannede titler og emneord, som kunne udsendes til brugerne (Johannsen, 2009), men allerede fra 1970 var der tale om egentlig løbende overvågning af databaser. På det forholdsvis lille danske marked blev rigtig mange informationssøgninger foretaget på de store forskningsbiblioteker. (Figur 3 og 4). Antallet af søgninger toppede omkring 1990 på alle dokumentationscentrene, men specielt KB og AUB afviklede derefter i løbet af en kortere årrække helt de rekvirerede søgninger.

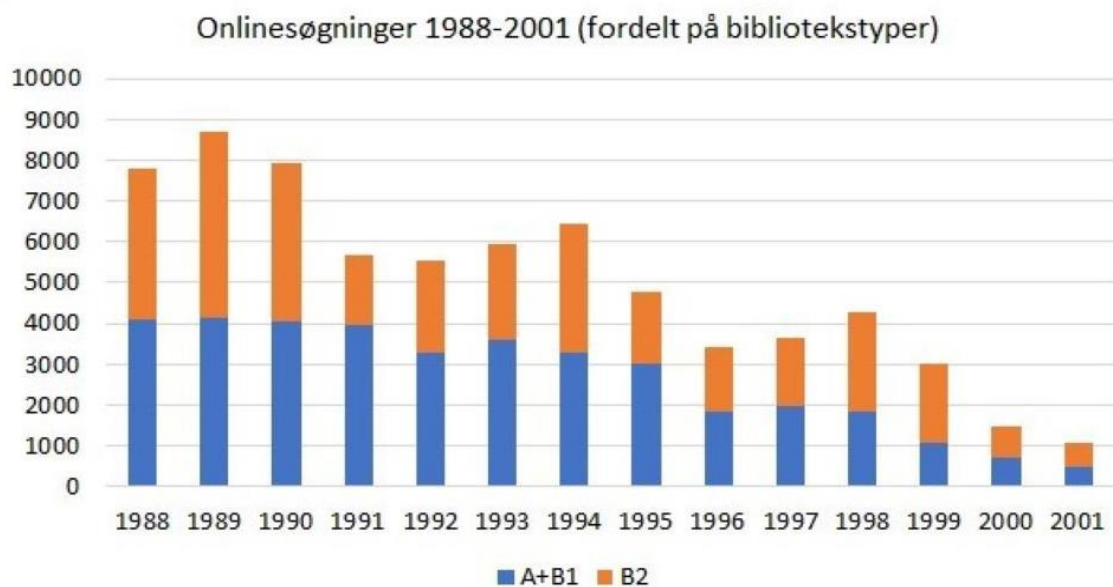

Figur 3. Onlinesøgninger 1988-2001 udført på nationalbibliotek og universitetsbiblioteker. OUB, Odense Universitetsbibliotek; KB, Det Kongelige Bibliotek; DNLB, Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek; RUB, Roskilde Universitetsbibliotek; SB, Statsbiblioteket; AUB, Aalborg Universitetsbibliotek. Kilder: *Biblioteksårbog '88' (1988)*. *Statistik for Folke- og Forskningsbibliotekerne (1989-99)*. *Biblioteksårbogen, Forskningsbiblioteksstatistik (2000-01)*.

Figur 4. Forholdsmæssig fordeling af onlinesøgninger 1988-2001 udført på nationalbibliotek og universitetsbiblioteker. Kilder: *Biblioteksårbog '88' (1988)*. *Statistik for Folke- og Forskningsbibliotekerne (1989-99)*. *Biblioteksårbogen, Forskningsbiblioteksstatistik (2000-01)*.

Man skelnede i den forbindelse mellem de fem store forskningsbiblioteker tilknyttet universiteterne og forskningsbibliotekerne på de mindre forskningsinstitutioner; men, som nedenstående figur 5 illustrerer, for perioden 1988-2001, blev der også foretaget en del onlinesøgninger på biblioteker ved andre højere uddannelsesinstitutioner. Dokumentationsområdet var før 1988 ikke prioriteret i den officielle forskningsbiblioteksstatistik, der ensidigt fokuserede på den fysiske bestand og udlån (Nordisk biblioteks- og museumsstatistik 1987). Derfor viser de her indsamlede data, bortset fra Odense Universitetsbibliotek, jf. figur 6, kun udviklingen fra højdepunktet sidst i 1980'erne og frem.

Figur 5. Onlinesøgninger 1988-2001 forholdsvis fordelt mellem nationalbibliotek og universitetsbiblioteker (A+B1) samt biblioteker ved andre højere uddannelsesinstitutioner (B2). Kilder: *Biblioteksårsbog '88' (1988)*. *Statistik for Folke- og Forskningsbibliotekerne (1989-99)*. *Biblioteksårsbogen, Forskningsbiblioteksstatistik (2000-01)*.

Samtidig med at onlinesøgning fandt anvendelse fulgte også en egentlig dansk databaseproduktion. For at fremme denne udvikling nedsatte undervisningsministeriet allerede i 1970 DANDOK, som var et rådgivende og koordinerende organ under "Statens udvalg for videnskabelig og teknisk information og dokumentation" (Slottved, 2019). Forskningsbibliotekerne havde ligeledes nedsat et EDB-udvalg, som undersøgte mulighederne for etablering af en fælles katalogiseringsbase (SAMKAT) og bestandsbaser. Nationalt blev den danske forskningsproduktion samlet i DANDOK-basen. Fra politisk side var der stor fokus på de nye digitale muligheder, som det kom udtryk i rapporten: "Infosamfundet år 2000", også kaldet *Dybkjær-rapporten* (Dybkjær & Christensen, 1994), hvor man stod foran en massiv IT-udvikling båret af tjenester på Internettet.

Onlinesøgning blev varetaget af forskellige personalegrupper, såvel bibliotekaruddannede som akademiske informationsspecialister, ansat på universitetsbibliotekerne eller teknika. En egentlig formel uddannelse indenfor området har ikke eksisteret, men Dokumentalistuddannelsen, i regi af DTL (Danmarks Tekniske Litteraturselskab) eller FoD (Forskningsbibliotekar og Dokumentalist) uddannelsen på den daværende Danmarks Biblioteksskole indeholdt elementer relateret til informationssøgning via elektroniske medier (Andersen et al., 2002). Biblioteksskolen underviste

ligeledes i onlinesøgning i fagene bibliografi og fagencyclopædi på bibliotekaruddannelserne, hvilket er fortsat på det nuværende Institut for Informationsstudier (INF) under Københavns Universitet. Ellers var man mest henvist til diverse kurser, som blev udbudt af bl.a. *Dansk Diane Center* (der blev etableret i København i 1981, med det formål at oplyse om onlinesøgningens muligheder), *UNI-C* (ofte kurser relateret til information om netværk), *DTV* (Danmarks Tekniske Videncenter) og Biblioteksskolen. Herudover udbød værterne selv, såsom *DIMDI*, *ESA*, *BLAISE* m.fl., også kurser. Brugere kunne ligeledes orientere sig indenfor litteraturen på området, fx i værket: "*Elektronisk Informationssøgning, en håndbog*" (Johns, 1988) eller i diverse magasiner og tidsskrifter, bl.a. *Online Magazine* eller *DIANE News*. Allerede fra sin start udgav *Dansk Diane Center* en fortegnelse over informationscentre og biblioteker, der tilbød søgning i databaser (Andersen et al., 2002). Udover basefortegnelserne hos de store værter, blev der ligeledes udarbejdet fortegnelser over tilgængelige databaser i Danmark og Norden med henblik på, at øge brugen af disse (*Danske informationsbaser, DIANE centret 1987; Nordiska Databaser, NordInfo 1984*). Centret udgav også magasinet *DISPLAY*, der bragte korte notitser, databaseanmeldelser og nyheder indenfor informationsområdet. Et samlet overblik over omfanget og udbredelsen af onlinesøgning i de nordiske lande og herunder Danmark findes hos Klasén (2018). I samme værk findes ligeledes et skøn over driftsomkostningerne og det økonomiske provenu, som blev genereret fra onlineaktiviteterne.

Aftagerne af dokumentationssøgninger fra universitetsbibliotekerne og hospitaler var, som allerede nævnt, primært forskere og specialestudenter fra de enkelte institutioner. Erhvervslivet fik dog gradvis øjnene op for anvendeligheden af online informationssøgning både vedrørende produktinformation samt også markedsinformation (Holt & Johannesen, 1991). Dokumentationscentre på universitetsbibliotekerne tilbød endda i mange tilfælde tjenesten gratis, såfremt der var tale om et mindre og ikke systematisk omfang i efterspørgslen på ydelserne. Der er dog næppe tvivl om, at der lå et uforløst potentiale for virksomheders brug af online tjenester, som det allerede blev påpeget af Alex Gorski fra *Dansk Diane Center* i *Børsens Nyhedsmagasin* i 1987 (Volqvartz & Gorski, 1987). *Dansk Diane Center* (senere *InfoScan*) blev imidlertid netop sat i verden bl.a. for at oplyse virksomheder om onlinetjenesternes muligheder for at formidle teknisk- og markedspræget information. Søgning på patentinformation er i den forbindelse et kapital for sig selv, hvor søgninger ofte blev rekvireret hos Patentdirektoratets specialister. I Københavnsområdet prøvede enkelte personer at etablere sig som private "*information brookers*", bl.a. Alex Gorski og Ulla Retlev, som begge senere blev ledere af *Dansk Diane Center*. Danske private firmabiblioteker benyttede sig også af onlinesøgning i databaser fra midten af halvfjerdsere, men kun de allerstørste virksomheder, såsom *Novo*, foretog selv egne dokumentationssøgninger (Justesen, 2004). Generelt var lægemiddelvirksomheder og kemisk industri stærkt repræsenteret blandt firmaer med eget bibliotek (Johannsen, 2009). I disse år forsøgte mange folkebiblioteker sig også med en egentlig erhvervsservice (Johannsen, 2009), hvor dokumentationsarbejde spillede en væsentlig rolle. Det blev dog særligt vigtigt, at disse biblioteker, og måske i endnu større grad de store forskningsbiblioteker, kunne levere de fuldtekstdokumenter, som onlinesøgningernes referencer pegede på (Holt & Johannesen, 1991). Egen adgang til en stor tidsskriftportefølje lå uden for de fleste firmabibliotekers rækkevidde.

Dokumentationstjenesten på det daværende Odense Universitetsbibliotek (OUB)

På det daværende Odense Universitetsbibliotek indså man sidst i halvfjerdsere, at det var blevet et helt nødvendigt krav at kunne tilbyde online informations- og litteratursøgning i et videnskabeligt bibliotek. Fra starten valgte man at tilbyde rekvirerede søgninger, som var gratis for brugerne. Dette princip blev fastholdt gennem alle årene, selvom enkelte universitære brugere og institutter (fx *Mellemøststudier*) satte spørgsmålstegn ved dette begrænsende princip. Gratisprincippet kom til at stå for skud med *Rigsbibliotekarembedets* rapport vedrørende betalingsordninger af 19 december

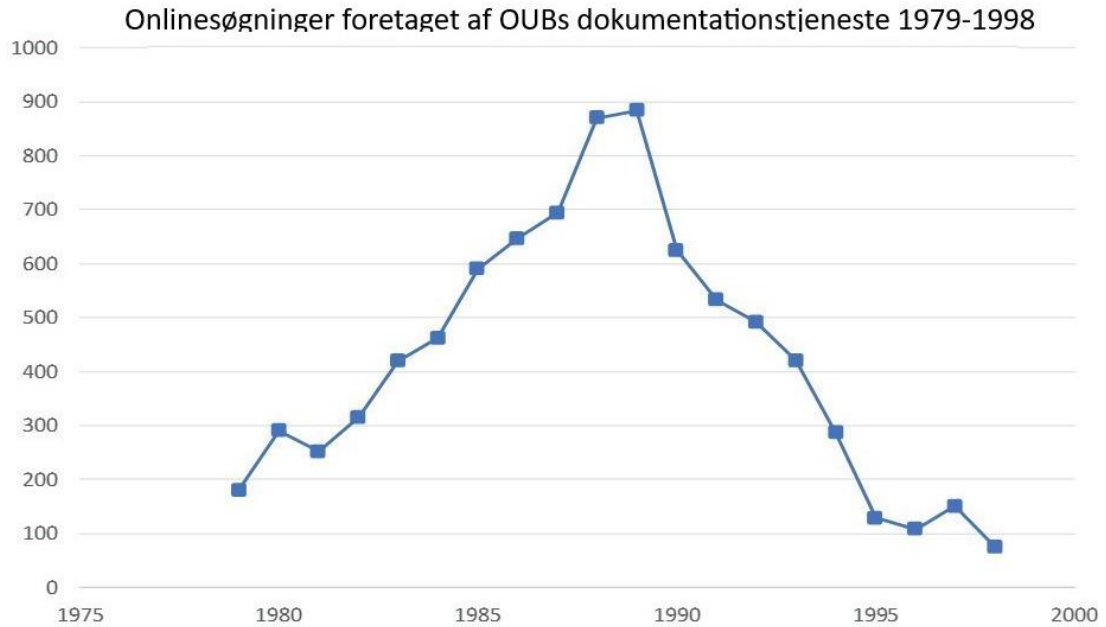
1989. I denne Rigsbibliotekarembedet (1989, s.3) var der en række retningslinjer for brugerbetaling i forbindelse med edb-baserede dokumentationsopgaver, bl.a. at:

Såfremt biblioteket i stedet for at vejlede brugeren eller som led i vejledningen, vælger at udføre opgaven selv, er dette vederlagsfrit for brugeren. Dog blev der Rigsbibliotekarembedet (1989, s.4) taget forbehold for større rekvirerede opgaver:

Dokumentationsopgaver, som indbefatter en større faglig analyse af opgavens karakter med henblik på at kunne formulere en søgeprofil, bearbejdning af søgeresultaterne og/eller anden videregående faglig rådgivning, opfattes som konsulentopgaver, og betales efter reglerne for "indtægtsdækket virksomhed". Forinden biblioteket påtager sig opgaven, oplyses rekvirenten om prisen.

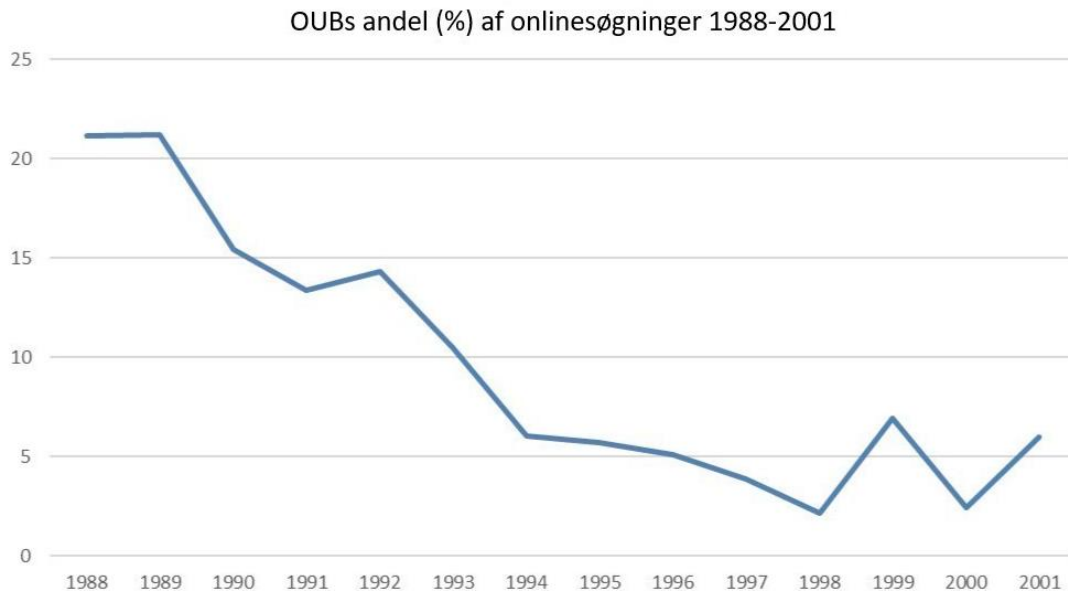
Angivelse af prisen for en rekvireret søgning kunne dog i praksis kun være vejledende, da tidsforbrug og antallet af relevante referencer i sagens natur ikke kunne forudsiges. På trods af disse retningslinjer opretholdt *OUB* sit gratisprincip med undtagelse af de ekstremt få situationer, hvor låneren, udover diverse søgninger, også ønskede totalt udtømmende søgninger i samtlige mere eller mindre relevante databaser og/eller en videreforarbejdning på akademisk niveau af søgeresultaterne. Denne holdning blev bemærket i biblioteksverdenen, bl.a. på grund af *OUBs* store antal informationssøgninger (Figur 3), og bestemt ikke uden kritiske kommentarer (bl.a. fra *DNLB*). Korst et al. (1993) anfører, at 40% af de danske forskningsbiblioteker ikke tog betaling for serviceydelser, men nævner dog, at de vigtigste formidlere af information til erhvervslivet også er dem, der har indført betaling.

De fleste brugere af bibliotekets dokumentationstjeneste var naturligt nok ansatte og studerende på universitetet samt universitetshospitalet, som fik lavet grundige litteratursøgninger i forbindelse med forsknings- og specialeprojekter. Figur 6 viser den samlede udvikling i antallet af informationssøgninger i årene 1978-1998. Det er evident, at efterspørgslen på dokumentationstjenestens ydelser toppede omkring 1988-89. Dette var en konsekvens af brugernes adgang til, ved selvbetjening, at benytte mange baser på *CD-ROM*. I årene 1995-99 blev op mod halvdelen af søgningerne foretaget af dokumentationstjenestens personale via søgning i netop *CD-ROM* baserede baser. En egentlig statistik for efterspørgsel og benyttelse af de mange typer bibliografiske og fakta-databaser var, efter indførelse af *CD-ROM*, i praksis umulig at producere.

Figur 6. Antallet af OUBs onlinesøgninger fordelt på år. Kilder: Årsberetninger for Odense Universitetsbibliotek 1979-1998.

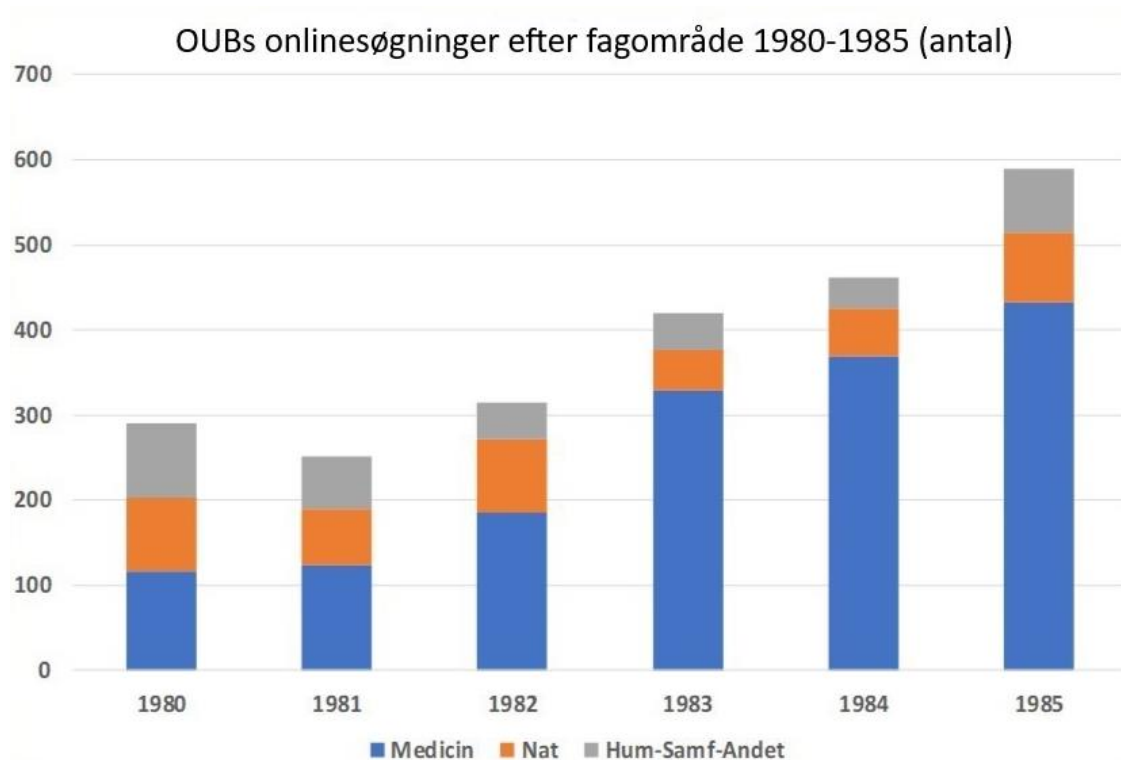
Det meget markante fald i antallet af dokumentationssøgninger hos *OUBs* dokumentationstjeneste er også markant, når man sammenligner bibliotekets andel med de øvrige forskningsbiblioteker i Danmark (Figur 7). Denne udvikling må tilskrives *OUBs* relativt store antal af medicinske søgninger og brugernes adgang til baser distribueret i netværk. Her kunne et markant antal søgninger dokumenteres ud fra brugerdata på bibliotekets *ERL CD-ROM* server (fx blev der i sidste kvartal af 1996 registreret ikke mindre end 2463 login timer). Den nye og markante brugerbenyttelse af baserne på CD-ROM demonstrerede, at der, på trods af *OUBs* gratisprincip, tilsyneladende var et udækket behov for dokumentationssøgninger.

Figur 7. OUBs andel af onlinesøgninger 1988-2001 foretaget af nationalbibliotek og universitetsbiblioteker (A+B1). Kilder: *Biblioteksårbog '88' (1988)*. *Statistik for Folke- og Forskningsbibliotekerne (1989-99)*. *Biblioteksårbogen, Forskningsbiblioteksstatistik (2000-01)*.

Fordelingen af dokumentationssøgninger på forskellige fagområder (fakulteter) er vist i figur 8 for årene 1980-1985. Medicinsk informationssøgning var gennem alle årene helt dominerende hos universitetsbibliotekets dokumentationstjeneste, dels på grund af det store antal produktive forskere på de mange kliniske institutter ved det nærliggende universitetshospital (Odense Sygehus, det daværende største single site sygehus i Danmark), men også i høj grad grundet efterspørgslen af evidensbaseret viden i forbindelse med medicinsk teknologivurdering (MTV)- samt andre typer af projekter og lægefaglige behandlinger. Endvidere overlod de kliniske forskere, i højere grad end de naturvidenskabelige brugere, informationssøgning relateret til deres forskningsarbejde til dokumentationstjenesten. Indenfor specielt fagene kemi og biologi var der dog en vis efterspørgsel på søgninger, både fra forskere men i høj grad også fra studerende i specialeforløb. Dog blev mange af disse søgninger udført af kemikere, der selv mestrede det højt specialiserede søgesprog til kemiske struktursøgninger, som blev anvendt, før de PC-baserede grafiske klienter blev tilgængelige.

Indenfor det samfundsvidenskabelige område var det i høj grad merkantil og markedsinformation, der blev efterspurgt. Antallet af søgninger under humaniora var i hele perioden meget beskedent, selvom Odense Universitet på dette tidspunkt havde et meget stort og forskningsaktivt humanistisk fakultet. Dette må tænkes at hænge sammen med de universitære domæner, samt de faglige discipliners meget forskellige traditioner for at opspore og arbejde med videnskabelig litteratur. Ligeledes har manglen på egnede databaser indenfor humaniora givetvis spillet en vigtig rolle. Den natur- og lægevidenskabelige forskningsproces hviler sædvanligvis på et diminutivt og nøje udvalg af den enorme mængde tidsskriftslitteratur, der foreligger, og har som hovedregel særlig fokus på den nyeste litteratur. Kan der spares tid ved brug af elektronisk informationssøgning i blot én enkel international fagbibliografi (fx *Medline* eller *Chemical Abstracts*) er det at foretrække, og dette "kedelige" arbejde overlades med fordel til informationsspecialister.

Figur 8. Antallet af dokumentationssøgninger udført på OUB og opdelt efter fakultet. Kilder: Årsberetninger for Odense Universitetsbibliotek 1980-1985.

Bibliotekets online tjeneste blev i stigende grad benyttet af private, ofte lokale, firmaer, som ønskede at få foretaget en litteratursøgning til afdækning af et specifikt projekt. *DIALOG* tilbød fx mange markedsorienterede databaser. Disse søgninger blev for det meste foretaget i tekniske baser og kun, i få tilfælde, i patentdatabaser. Egentlige patentudredninger blev fortsat henvist til Patentdirektoratet, som foretog disse søgninger mod betaling. Etablering af en særlig afdeling for Samfundsinformation på OUB, i 1990, betød en særlig styrkelse af denne type information. Egentlig markedsføring af onlinesøgninger og markedsundersøgelser fandt lokalt kun sted i beskedent omfang, selvom Dokumentationstjenesten var omtalt flere gange i universitetets blad *Nyt fra Odense Universitet* (21 sept. 1987, 19 dec. 1988, Sænummer 2/89), i *AstraZeneca's Teori&Terapi* (maj 2000) samt i det lokale dagblad *Fyns Stiftstidende* 24 dec. 1988.

CD-ROM gør sit indtog

Den digitale udvikling løb stærkt i disse år, og allerede inden online adgang til diverse baser og bestandskataloger via netværk var fuldt etableret på institutionerne, meldte det næste digitale medie sin ankomst, omkring 1985, i form af lagring af data på *CD-ROM*, og senere *DVD*. *CD-ROM* mediet gik hånd i hånd med udviklingen af den personlige computer, hvor *IBM's* første model kom i 1981 (Mejer, 1984). Dette bidrog til en mere decentral udvikling på området; idet onlinesøgning hidtil havde været bundet til at foregå via netværksopkald til databaser, placeret på fjerntliggende computere. Det var derfor en teknologisk revolution, da et næsten nystartet amerikansk firma, *SilverPlatter*, i 1985 ved et biblioteksmøde, introducerede *MEDLINE* og andre bibliografiske databaser på det nye medie *CD-ROM*. *SilverPlatter* havde samtidigt udviklet et elegant søgeprogram, *PCSPIRS*, som gjorde det simpelt og effektivt for den almindelige bruger at håndtere bibliografierne uden nogen særlig instruktion. Dette var et stort fremskridt indenfor bl.a. den lægevidenskabelige forskning.

Ved 10th International Online Information Meeting (*IOLIM*), London 2-4 december 1986, blev en af de allerstørste nyheder netop *CD-ROM*, som blev markedsført af *ISI* (Institute for Scientific Information), *Excerpta Medica Foundation*, *Cambridge Scientific* og andre producenter. Blandt *CD-ROM* produkterne var *MEDLINE*, *Science Citation Index*, *Excerpta Medica* og *Psychological Abstracts*. Prismæssigt blev prisen på et *CD-ROM* abonnement sammenligneligt med prisen for et tilsvarende trykt abonnement. Det medfølgende søgesoftware var tydeligvis, i modsætning til tidligere, designet til at blive anvendt af brugere uden forhåndsviden om informationssøgssystemer. Herved var der lagt op til en helt ny udvikling indenfor informationssøgning, hvor produktudvikling indenfor bibliografiske søgesystemer i højere og højere grad var rettet mod den almindelige bruger, hvorved der blev sat et afgørende skel indenfor områdets *modus operandi* i året 1986.

Nu kunne brugerne få fuld adgang til baserne lokalt uden snærende tidsbegrænsninger og betaling per download, dog underforstået, at biblioteket allerede havde købt eller leaset basen på *CD-ROM*. I første omgang betød den fri adgang til baserne en del ekstra arbejde for bibliotekerne; idet mange brugerne var ret ukritiske i deres bestillinger af de fremfundne referencer i fuldtekst. I *OUBs* afdeling for Samfundsinformation samt på Videncentret, OUH brugte bibliotekarerne megen tid på at vejlede brugerne om netop dette, så bunken af lånerbestilte og vanskeligt tilgængelige referencer, fx på østeuropæiske eller fjernøstlige sprog, ikke voksede uhensigtsmæssigt.

Overgangen til *CD-ROM*-baser, installeret på institutionens eller brugerens egen computer (klient) eller et lokalt netværk, gav i første omgang en del arbejde med vedligeholdelse af søgesoftware. Et arbejde, som tidligere var blevet udført hos fjerntliggende databaseværter. I stedet for det fælles søgeinterface, *CCL*, til mange databaser opstod behovet for at installere forskellige softwarepakker med grafiske søgeflader til de nye produkter (Garman, 1995). Dette kunne give problemer, når opdaterede versioner af databaserne skulle tages i anvendelse, og klientcomputeren ikke længere kunne læse indholdet, da søgesoftware eller operativsystemet undervejs var blevet forældet. Som konsekvens af Internettets fremvækst blev det dog kun et midlertidigt problem. Databaserne blev flyttet tilbage til udbydernes fjerne "mainframes" og nu med søgeadgang via webklienter, der igen blev udviklet og vedligeholdt af udbyderne. Søgefladerne er dog aldrig blevet helt standardiseret, men benyttelse af enten simple eller mere avancerede grafiske søgeflader, hvor næsten alle registre er repræsenteret, har dog betydet en vis valgfrihed for brugerne.

Søgning på information via *CD-ROM* blev kun en overgangsteknologi, selv om mediet stadig findes som nicheprodukt (nu ofte som *DVD*). Søren Find fra *DTV* spåede allerede i 1994, på en temadag for *CD-ROM* formidling afholdt, i Odense, af *Danmarks Forskningsbibliotek*, *DFs Interessekrede for Brugeruddannelse*, at *CD-ROM* ville blive overhalet af Internettet inden 5 år. Her lød det bl.a.: "*Brugergænsefladen er et problem, og det er for tidskrævende at vedligeholde produkterne*". Denne forudsigtelse kom stort set til at holde stik.

Internettet og fremkomsten af *World Wide Web* (*WWW*)

I sidste ende fik Internettet, som var et netværk, der samlede mange forskellige andre netværk omkring samme protokol for transport af data, universel udbredelse. En lang række tjenester blev skabt med udgangspunkt i Internettet. Særlig interesse vakte *Gopher*, som var et menu-drevent system (protokol) til at distribuere, søge og hente information samt dokumenter på nettet (Wiggins, 1993). Det var et rent tekstbaseret system. Mange biblioteker, inklusive *OUB*, var omkring 1993-1994 langt fremme med at etablere *Gopher* servere, som skulle udgøre ryggraden i et *CWIS* (Campus Wide Information Systems). Imidlertid var en alternativ protokol ved at vinde fodfæste, som også inkluderede *Gopher* i ét hypertext-baseret system. Her var selvfølgelig tale om *WWW*, som, anvendt med et specielt klientprogram (en browser) og en grafisk brugerflade, meget hurtigt blev udbredt, og

i sidste ende kom til at dominere den måde informationssøgning foregår på. *WWW* blev hurtigt, i årene der fulgte, taget i brug til mange institutioners CWIS-portaler og til "frontend" onlinesøgning i mange typer databaser.

Med indførsel af databaser på *CD-ROM* og sidenhen den "frie" adgang til databaser via Internettet overgik informationssøgning gradvist til at blive overtaget af slutbrugerne. Denne tendens blev forstærket indenfor det medicinske område, da *PubMed* blev gjort gratis i august 1997, bl.a. takket være den daværende amerikanske vicepræsident Al Gore (Smith, 2013). Dette satte en enorm, global informationssøgningsbølge i gang. I disse år overgik mange databaser fra *CD-ROM* mediet til klientbaseret adgang via Internettet og, til sidst, browserbaseret adgang. Dette fandt endda sted for hele værtssystemers vedkommende. Denne udvikling bevirkede, at slutbrugerne i mange tilfælde ikke vidste, og måske heller ikke behøvede at vide, hvorfra den søgte information stammede: Var der tale om omhyggeligt registreret og indekseret information i en (betalingsbelagt) videnskabelig database eller mere løst tilgængelig information på nettet, i nogen tilfælde uden egentlig kildeangivelse? Samme udvikling fandt næsten parallelt sted indenfor adgangen til tidsskrifter. Disse blev gradvist gjort elektroniske op gennem halvfemserne. Dette betød en revolution i tilgangen til primærlitteraturen, med nem og direkte adgang for brugerne, til en meget stor mængde tidsskrifter, som forlagene efterhånden udbød i store samlede pakker. Dermed blev information umiddelbart tilgængelig for brugerne i alle led: 1. Databaseproducenterne kunne løbende opdatere deres poster, som dermed blev øjeblikkeligt søgbare. 2. Slutbrugerne fremfandt selv referencerne i de net baserede databaser. 3. Ud fra referencerne kunne fuldtekstdokumenterne hentes direkte fra tidsskriftforlagene i *PDF*-format. Alt dette krævede dog stadig, at bibliotekerne havde tegnet de nødvendige og ofte dyre abonnementer, selvom dette ikke altid stod klart for brugerne! Nielsen & Mark (2005) karakteriserede de "nye", digitale biblioteker som knudepunkter for adgang til det, der ikke er frit tilgængelig på nettet.

På bibliotekerne forsvandt dokumentationscentrene efterhånden som selvstændige afdelinger, og en æra nærmede sig derfor sin afslutning. Dette afspejlede sig også på nationalt plan, hvor *Infoscan* blev opslugt af Statens Information (*SI*), for helt at lukke i 2002. Dansk Online Brugergruppe (*DOBG*), som, siden sin start i 1977, havde været et forum for diskussion af problemer relateret til online informationssøgning mellem dokumentalister fra både biblioteker og industrien ophørte i 1997 på grund af svigtende interesse. Den samme skæbne overgik også senere *Terminalgruppen* under *DTLs Vestkreds*, som var et modstykke til *DOBG*, der samlede medlemmer i det vestlige Danmark, og var en central funktion i organisation og udvikling af online informationssøgning i Danmark (Justesen, 2004). Hvad angår databaseværter så udbyder enkelte stadig kurser i benyttelse af deres databaser, (fx *STN*), mens mange andre værter, som eksempelvis *ORBIT-SDC*, er blevet opkøbt, har skiftet format eller indstillet deres virksomhed.

De senere år: en genfødsel

Opbygning af diverse faglige websider var post onlineæraens svar, fra bibliotekernes side, på en moderne form for fagbibliografisk vejledning, der skulle hjælpe studerende og endda forskere, som var faret vild i informationsjunglen. Det viste sig dog ret hurtigt, at websider kom og gik, skiftede indhold eller endda adresse på nettet- alt sammen ofte uden varsel. Vedligeholdelse af websider krævede både faglig samt teknisk ekspertise, så man måtte opgive og erkende, at "Internettet ikke lod sig katalogisere", selvom biblioteksekspertter bakkede op om sådanne faglige portaler (Horsten, 2006). Den danske KlinInfo portal, som var støttet af Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek (DEFF), var et sådant eksempel på et kuldsejlet forsøg på at katalogisere Internettet. Medvirkende hertil var selvfølgelig, at brug af Web søgemaskiner blev mange studerendes (og forskeres) foretrukne værktøj til informationssøgning. En svaghed ved disse søgemaskiner, og specielt Google/Google Scholar, var den manglende transparens i disses opbygning,

dækningsgrad og funktionsmåde (Gehanno et al., 2013). Dette var tilsyneladende blevet ofret i forsøget på, at gøre systemerne så brugervenlige, som muligt. Fx er en videre bearbejdning af søgesæt baseret på boolske operatører, som har været en uomgængelig facilitet i traditionelle systemer, ikke tilstede i de nye websøgemaskiner (Hjørland, 2015).

I det hele taget har der i biblioteksverdenen været stigende fokus på begrebet "informationskompetence" i al almindelighed, herunder at uddanne brugerne til at "begå sig på nettet". Dette omfatter ikke kun evnen til at søge i de rigtige kilder, men, ikke mindst, at kunne vurdere lødighed og originalitet af de fremfundne informationer. *B!NKO*, der er et "proces webværktøj" med både selv-evaluering og peer-feedback, er et sådant forsøg på at styrke brugernes informationskompetence, som giver en systematisk tilgang til informationssøgning. Værktøjet udbydes af Syddansk Universitetsbibliotek. Et andet eksempel er *SCRIBO*, (<http://scribo.dk>), som er et problemformulerings- og litteratursøgningsværktøj, der udbydes af flere universiteter og professionshøjskoler, og er "tænkt som en forberedelse og et supplement til vejledning og til hjælp for informationsspecialistens/bibliotekarens vejledning i litteratursøgning". Alle disse tiltag kan ses som sektorens forsøg på, at give brugeren nogle (selvbetjenings)værktøjer til at navigere i den informationsjungle, hvor dokumentalisten eller den erfarne fagbibliotekar tidligere havde banet vejen. På nationalt plan skete der også mange bibliotekspolitiske tiltag og reformer, der er fortsat med uformindsket styrke op til i dag. Som eksempel har Det Kgl. Bibliotek indgået en rammeaftale med Kulturministeriet (2019, s.2), hvori det hedder:

Biblioteket vil øge universitetsbrugernes kendskab til og brug af bibliotekets undervisningstilbud vedrørende informationskompetence, hvor informationsbehov, informationshåndtering og informationsdannelse er i fokus.

En rapport "Analyse af det fremtidige behov for forskningsbiblioteksbetjening", udarbejdet af Oxford Research for Kulturministeriet samt Uddannelses og Forskningsministeriet, angiver, Oxford Research (2018, s.22):

De studerende og Ph.d.-studerende vurderer bredt på tværs af fagdiscipliner, at de i den nærmeste fremtid (2- 5 år) har behov for fortsat at få hjælp til og vejledning i at navigere rundt i særligt de elektroniske og digitale materialer. Det skyldes blandt andet, at der er en forventning om, at mængden af tilgængelig information på internettet vil stige yderligere i fremtiden, og at kvaliteten af oplysningerne vil være af tvivlsom kvalitet. Selvom mange af dem er "digitalt indfødte" og er vokset op med internettet og de digitale platforme, har de stadig ikke erfaring med avanceret forskningsbaseret informationssøgning. Såvel de studerende selv som forskerne og universitetsledelsen vurderer, at det i den nærmeste fremtid bliver stadig vigtigere, at de studerende lærer at mestre søgeteknikker og -strategier samt at kunne gå kildekritisk til data.

Bibliotekerne udgiver derfor forskelligt materiale med det formål at styrke de studerendes informationskompetence, fx en pjece fra Syddansk Universitetsbibliotek (2018) med titlen: "Bliv Informationskompetent". En overraskende succes i kampen for brugernes opmærksomhed var faglige sider i form af korte, ensartede strukturerede "*LibGuides*", som er fag- eller materialespecifikke websider, der forfattes af informationskyndige medarbejdere. Ambitionsniveauet er dog hovedsageligt neddroset til at beskrive de større, veletablerede informationstjenester, og siderne henvender sig til specifikke brugere indenfor et fagområde. En undersøgelse af *LibGuides*, udgivet af Københavns Universitetsbibliotek (*KUBIS*) i 2012, viste en særlig stor benyttelse indenfor humaniora og samfundsvidenskab (Cotta-Schönberg, 2012). Senere blev *LibGuides* også introduceret på CBS og SDUB.

Rent professionelt foregår der en stadig udvikling og evaluering af informationsvidenskab i bredeste forstand bl.a. ved publicering i faglige tidsskrifter indenfor feltet. I Danmark er forskningen indenfor informationsvidenskab blevet styrket gennem Danmarks Biblioteksskoles infusering under Københavns Universitet og via selvstændige biblioteksuddannelser ved andre danske universiteter. Informationsvidenskab har dog længe eksisteret som et selvstændigt fagområde, med heraf følgende forskningsudvikling, på bl.a. engelske og amerikanske universiteter, så i en vis forstand har Danmark haltet bagefter på dette område. I perioden efter årtusindeskiftet skete der endda, i Danmark, en egentlig svækkelse af uddannelsen indenfor informationsvidenskab med nedlæggelse af dokumentalistuddannelsen på DTV og forskningsbibliotekaruddannelsen på Danmarks Biblioteksskole. Dermed opstod et brud på den uddannelsesmæssige associering mellem den akademiske faguddannelse og vejlederfunktionen indenfor information og dokumentation. De senere år er dette imødegået ved oprettelse af informationsvidenskabelige masteruddannelser på flere danske universiteter, som rummer et højere indhold af valgfrihed til at sammensætte indholdet efter den studerendes eget ønske.

På nationalt plan blev Danmarks Elektroniske Fag og Forskningsbibliotek (*DEFF*) dannet allerede i 1998 med følgende formål, *DEFF* (2009, s.4):

Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek har til formål at fremme udviklingen af et netværk af elektroniske biblioteker, der stiller deres elektroniske og andre informationsressourcer til rådighed for brugerne på en sammenhængende og enkel måde.

Altså var der et ønske og udpræget forventning om, fra politisk hold, at et bedre fokus, og større grad af samarbejde institutionerne imellem, ville føre til en bedre udnyttelse af informationsressourcerne. Dette kom måske i særlig grad til udtryk i licensforhandlinger med de store forlag om priserne på deres produkter. Forhandlinger, som i mange tilfælde blev foretaget i regi af *DEFF*. Dertil kom projektstøtte med det formål at fremme informationskompetence og digital dannelse, og hvis midler kunne søges af medarbejdere på primært forskningsbibliotekerne. Nye områder indenfor informationskompetence blev introduceret: Her kan nævnes tekst og datamining (Cios et al., 1998), mens begreber som *Big Data* og *Citizen Science* (Hoffman, 2015) udfordrer traditionelle metoder til informationsadgang i forskningen. Alt sammen tiltag, som er muliggjort af væksten i processorkraft og digitale netværk, til håndtering af datamateriale. Dette er fortsat under *DEFFs* indsatsområder i 2018-2019 gennem projektbevillinger til at styrke digitale informationskompetencer på tværs af undervisningsinstitutionerne (*DEFF* 2019). Dette falder sammen med en generel centraliseringstendens på forskningsbiblioteksområdet med fusioner og mere formelt samarbejde. Som konsekvens heraf, er *DEFF* blevet nedlagt, og opgaverne, herunder projektstyring, er overført til Det Kongelige Bibliotek.

Der er fortsat en stor debat om kvaliteten af den information, som brugerne henter på "nettet". En del informationskilder, tilgængelige via de respektive forlag eller databaseproducenter, er fortsat betalingsbelagte. "Fri" benyttelse kræver derfor adgang via abonnementer tegnet af bibliotekerne. En del brugere er derfor fristet til, i første omgang, at hente den gratis tilgængelige information på nettet. Dette har medført, at rigtig megen informationssøgning er blevet koblet til brugen af dedikerede søgemaskiner, hvor *Google* (herunder *Google Scholar* og *Google Books*) efterhånden er blevet altdominerende. Det omfattende og stort set brugerredigerede online leksikon *Wikipedia* er ligeledes en meget benyttet kilde til information ved mange typer emnespørgsmål og er fortsat til "fri" afbenyttelse. Leksikonets troværdig har løbende været debatteret (Menchen-Trevino & Hargitta, 2011), og mange uddannelsesinstitutioner opfordrer de studerende til, også at verificere deres referencer i emnebesvarelserne i andre typer kilder. Vægtning og præsentation af den søgte information er i stor udstrækning taget ud af hænderne på slutbrugerne, når de store søgemaskiner

anvendes. (Thelwall, 2003; Singh & Kumar, 2009). Dette forhold, herunder evt. kommercielle interessers indflydelse, som potentielt kan influere på brugbarheden af resultaterne, diskuteres fortsat livligt.

Gennem de senere år har det imidlertid vist sig, at behovet for hjælp til litteratursøgning, via gratis eller betalte informationssøgetjenester, fortsat er til stede. Bibliotekerne har derfor ikke sluppet muligheden for at formidle denne service via Internettet. Det medicinske område skiller sig ud ved, at systematiske litteraturstudier eller reviews er blevet en uomgængelig del af forskningsarbejdet. Se, fx: *The Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions* (Higgins & Green, 2011). Hertil kommer brug af søgemodaliteter, der optimerer genfinding, såsom "Capture-Mark Recapture" (CMR) -modellen, der specielt har fundet anvendelse i forbindelse med systematiske reviews (Kastner et al., 2009). Her foretrækkes de klassiske databaser (fx *Sociological abstract*, *EMBASE* og *PubMed* m.fl.), som bygger på "exact match", fremfor søgemaskiner, som *Google*, der ikke giver brugeren samme kontrol over de specifikke aspekter i søgningen (Hjørland, 2015).

Disse efterhånden meget formaliserede krav til struktureret, dokumenteret og systematisk litteratursøgning indenfor sundhedsvidenskab har således medført, at der igen foreligger et specifikt behov, ikke bare for undervisning og vejledning, men så sandelig også for litteratursøgning i betydeligt omfang for forskere på universitet og især på sygehusenes kliniske institutter. Syddansk Universitetsbibliotek foretager fx fortsat i begrænset omfang indtægtsdækket litteratursøgning for det lokale sundhedsvidenskabelige miljø. Den tidligere biblioteksafdeling "Videncentret" ved Odense Universitetshospital har endda i en periode lavet rekvirerede (ligeledes indtægtsdækket virksomhed) og systematiske søgninger for Sundhedsstyrelsen m.fl. Online informationssøgning for udvalgte og meget krævende bruger kategorier er altså bestemt ikke død endnu.

I de senere år er der, som ovenfor anført, kommet stigende fokus på formaliseret litteratursøgning og dokumentation, som på sigt kan sprede sig til mange andre fagområder og dermed bevirke, at velunderbygget information og referencearbejde indgår som et væsentligt grundelement i forskningsdokumentation. Forskningsbibliotekerne bidrager i høj grad til denne proces med oplysning om disse tjenester. Bibliotekerne spiller derfor stadig en betydelig rolle hvad angår informationsformidling, og der udbydes fortsat kurser indenfor specialiseret litteratursøgning, som frekventeres af et stort antal studerende.

Konklusion

Den teknologiske udvikling indenfor EDB fik stor betydning for informationssøgning og dokumentation på danske biblioteker og ikke mindst forskningsbibliotekerne. Udviklingen var begyndt med digitalisering af store bibliografiske baser, som blev gjort tilgængelige for onlinesøgning hos databaseværter.

Online dokumentation startede som et rekvireret tilbud til brugerne. I løbet af få årtier overtog de selvsamme brugere søgeprocessen, primært som en konsekvens af, at baserne nu kunne lagres lokalt på CD-ROM. Denne udvikling er dokumenteret på basis af eksisterende statistik for de store forskningsbiblioteker. Antallet af søgninger udført på bestilling toppede omkring 1989 og blev markant reduceret inden for få år. Det totale antal søgninger, inklusiv brugernes egne (via CD-ROM), blev dog mangedoblet i perioden. På det daværende Odense Universitetsbibliotek var medicinske og naturvidenskabelige søgninger i klart overtal.

Med Internettets fremkomst kunne baserne igen installeres og tilgås fra store "mainframes", som ofte var placeret i udlandet. De store databaseværter betydning var dog næsten ovre, og det samme var dokumentationscentrenes rekvirerede søgninger for brugerne. Disse havde nu vænnet sig til at

være selvhjulpne, og den tidlige online periodes "minuttyranni" og prissætning pr. bestilt reference kom ikke tilbage. For bibliotekerne medførte det dog umiddelbart en forøget udgift, idet "pay-per-view" modellen blev afløst af behovet for nytægning af meget dyre abonnementer på baserne.

Informationssøgning eller dokumentation tog endnu en drejning med fremkomsten af "gratis" søgemaskiner og leksika på WWW. Her er søgeresultatet dog ikke referencer men almindeligvis henvisninger til websider. Dette stillede endnu større krav til brugernes udvælgelse af brugbar information, hvilket blev yderligere forstærket af, at resultaterne blev påvirket af søgemaskinernes vægtning og kommercielle interessers markante og problematiske indflydelse herpå.

Bibliotekernes umiddelbare svar herpå var forsøg på at "katalogisere" og emneregistrere websider samt formidle dem til brugerne gennem faglige portaler. Forsøgene herpå løb dog hurtigt ud i sandet, primært på grund af WWWs dynamiske natur. I stedet valgte man at påvirke dokumentationsprocessen gennem kursusudbud i generel informationssøgning eller såkaldt "digital dannelse". På det mere basale plan blev der produceret websider og informationsmateriale om søgning i udvalgte, populære baser. Der var en risiko for, at de mange tilgængelige ressourcer, som brugerne nu kunne udnytte, ville betyde en væsentlig øget arbejdsbelastning for bibliotekerne med bestilling af bl.a. referencer. Dette kom dog ikke til at ske og skyldes i høj grad, at bibliotekerne i disse år formåede at effektivisere både det lokale og internationale fjernlånsamarbejde. Hos mange af de største internationale databaser, herunder *Google Scholar*, blev der etableret mulighed for at linke direkte fra en fremfunden reference til fuldteksten i den enkelte institutions tidsskriftsportefølje. Desuden blev lokale bestandskataloger og det store nationale katalog *Bibliotek.dk* effektive arbejdsredskaber for brugerne selv. Samlet set har bibliotekssektoren været en af succeshistorierne hvad angår EDB-udvikling, hvor forøgelsen af informationsfundets mange muligheder for brugerne er gået hånd i hånd med etableringen af en tidsbesparende og effektiv udnyttelse af institutionernes ressourcer.

På nationalt plan er der i denne sene periode sket en forskningsmæssig oprustning inden for informationsvidenskab. Det kan i høj grad medvirke til at få belyst konsekvenserne af de markante ændringer i udbud, efterspørgsel og udnyttelse af videnskabelige dokumentation, som har fundet sted. Forhold, der varigt har påvirket udbydere såvel som brugere af informationstjenester.

Referencer

- Andersen, J., Høst, T., Larsen, P.S., Slente, F. & Spang-Hansen, H. (Red.). (2002). *Informationsordbogen*. Ds-håndbog 109:2002. Dansk Standard. 3 udg. Online udgave: <http://www.informationsordbogen.dk>. Hentet 4. juli 2019.
- Bjørner, S. & Ardito, S. C. (2003). Online before the Internet: Early pioneers tell their stories. Part 1-9. Searcher: *The Magazine for Database Professionals*. Retrieved from: http://www.infotoday.com/searcher/jun03/ardito_bjorner.shtml. Hentet 4. juli 2019.
- Bourne, C. P. & Hahn, T. B. (2003). *A history of online information services 1963-1976*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Christensen, F. H. (1985). (Red.) *Referencematerialer inden for naturvidenskab og medicin*. København: Danmarks Biblioteksskole..
- Cios, K.J., Pedrycz, W. & Swiniarski, R.W. (1998). Data mining and knowledge discovery. I: *Data Mining Methods for Knowledge Discovery*. The Springer International Series in Engineering and Computer Science, vol 458. Springer, Boston, MA
- Cotta-Schønberg, M. (2012). Formandsberetning ved DFs årsmøde i 2012: "Henimod Rubicon". http://www.kb.dk/export/sites/kb_dk/da/kb/kub/kub_ledelse/ledelse_pers/dokumenter/FormandsberetningDF.pdf. Hentet 27 maj 2019.
- DEFF (Danmarks Elektroniske Fag og Forskningsbibliotek). (2009). Profilbrochure. https://slks.dk/fileadmin/publikationer/andre_publicationer/deff/profil/pdf/DEFF_Profilbrochure_DK.pdf
Hentet 17 april 2020.
- DEFF (Danmarks Elektroniske Fag og Forskningsbibliotek). (2019). DEFFs indsatsområder 2018-2019. <https://www.deff.dk/strategi-og-samarbejde/strategi-2016-2019-aabenhed-adgang-og-delning/deffs-indsatsomraader-2018-19/> . Hentet 13. juni 2019.
- Diderot, D. & D'Alembert, J. le Rond (Red.). (1751). *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers, par une société de gens de lettres*. Paris.
- Dybkjær, L. & Christensen, S. (1994). *Info-samfundet år 2000*. Rapport fra udvalget om informationssamfundet år 2000. Forskningsministeriet.
- Falkenberg, G., Helen, L., Lindsten, J., Normark, D. & Oscarsson, M. (2013). *I skuggan av ett boktorn*. Stockholm: Hagströmerbiblioteket.
- Friis, H. (1969). MEDLARS - Medical Literature Analysis and Retrieval System. *Ugeskrift for Læger*, 137(13), 663-672.
- Garman, N. (1995). The inverted file. *Online*, 19(6), 7-8.
- Gehanno, J. F., Rollin, L. & Darmoni, S. (2013). Is the coverage of google scholar enough to be used alone for systematic reviews. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 13(1), 1-5. DOI 10.1186/1472-6947-13-7
- Hahn, T. B. (1998). Text retrieval online. Historical perspectives on Web search engines. *Bulletin of the American Society for Information Science*, 24(4), 7-10.

- Higgins, J. P. T. & Green, S. (2011). (Red.). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions*. Cochrane Book Series. Wiley.
- Hjørland, B. (2000). Hvad blev der af videnskabelig dokumentation? *DF-Revvy*, 23(7), 191-194.
- Hjørland, B. (2015). Classical databases and knowledge organization: A case for Boolean retrieval and human decision-making during searches. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66(8), 1559-1575. DOI 10.1002/asi.23250
- Hoffman, S. (2015). Citizen Science: The law and ethics of public access to medical big data. *Berkeley Technology Law Journal*, 30(3), 1741-1806.
- Holt, P. & Johannsen, C. G. (1991). *Forskningsbibliotekerne og erhvervslivet: Et udredningsarbejde for Statens Bibliotekstjeneste*. Slutrapport. Udarbejdet af Paul Holt og Carl Gustav Johannsen. Århus Erhvervs-Info.
- Horsten, V. (2006). *Veje til sundhed - på internet. Med litteraturhenvisninger og internetadresser*. København: FADL's Forlag.
- Infoscan. (1993). *Danske databaser*. København.
- Johannsen, C.G. (2009). *Firmabiblioteker i Danmark 1945-2007*. Dansk Bibliotekshistorisk Selskab. Fakse Ladeplads.
- Johne, M. (1988). *Elektronisk Informationssøgning*. Frederiksberg: KTAS Erhverv.
- Justesen, I. (2004). Et liv med onlinesøgninger- og med terminalgruppen/onlinegruppen. *Informationsspecialisten*, 2(3), 4-8.
- Jørgensen, B., Kristensen, K. E., Nielsen, E. K. & Wolfe, M. (1970). *Introduktion til historie, Bibliografi over fagets hjælpemidler med en vejledning i litteratursøgning*. København: Akademisk forlag.
- Kastner, M., Straus, S. E., McKibbin, K. A. & Goldsmith C. H. (2009). The capture-mark-recapture technique can be used as a stopping rule when searching in systematic reviews. *Journal Clinical Epidemiology*, 62(2), 149-57. DOI 10.1016/j.jclinepi.2008.06.001
- Klasén, L. (2018). The nordic online market in an international perspective 1976-2006. I Oker-Blom, T., Wallin, M., Klasén, L., Lamvik, A. & Retlev, U. (Red.). *Online development in the Nordic countries*, 186-231. University of Helsinki. DOI 10.31885/2018.00003. Hentet 27. maj 2019.
- Korst, M., Bennedbæk, D., Brock-Nannestad, G., Gorski, A. & Hielmcrone, H. v. (1993). *En dansk informationspolitik*. Rapport. DANDOK. København V.
- Kulturministeriet (2019). *Rammeaftale mellem Kulturministeriet og det Kongelige Bibliotek*. http://www.kb.dk/export/sites/kb_dk/da/kb/ogaver_og_maal/KB-Rammeaftale-2018-19-med-underskrifter-og-bilag-1-3.pdf. Hentet 27. maj 2019.
- Laitinen, S. (2018). Introduction online services. Past and present in a Nordic and international perspective. I Oker-Blom, T., Wallin, M., Klasén, L., Lamvik, A. & Retlev, U. (Red.). *Online development in the Nordic countries*, 1-11. University of Helsinki. DOI 10.31885/2018.00003. Hentet 27. maj 2019.

Mejer, H. (1984). *Bogen om IBM PC*. Aarhus: Teknisk Forlag.

Menchen-

Trevino, E. & Hargittai, E. (2011). Young adults' credibility assessment of Wikipedia. *Information, Communication and Society*, 14(1), 24-51. DOI 10.1080/13691181003695173

Nielsen, E. K. & Mark, N. (2005). En revolutionshistorie i overblik. I Nielsen, E. K., Nielsen, N. C. & Larsen, S. B. (Red.). *Kommunikation erstatter transport. Den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker*, 45-65. København: Museum Tusulanums forlag.

Nordisk biblioteks- og museumsstatistik. (1987). Nordisk statistisk sekretariat.

Oker-Blom, T., Wallin, M., Klasén, L., Lamvik, A. & Retlev, U. (Red.). (2018) *Online development in the Nordic countries : a history of online information from the 1960s to the '00s and NORDINFO's role in its development*. University of Helsinki. DOI 10.31885/2018.00003. Hentet 27. maj 2019.

Ostwald, W. (1919). *Die chemische Literature und die Organisation der Wissenschaft*. Leipzig: W. Ostwald & C. Drucker.

Otlet, P. (1903). *Les sciences bibliographiques et la documentation*. Bruxelles, Institut international de bibliographie. Translated edition: Otlet, P. (1990). "The science of bibliography and documentation" I Rayward, W.B. (trans. and ed.). *International organisation and dissemination of knowledge: Selected essays of Paul Otlet*. FID, Amsterdam: Elsevier.

Oxford Research. (2018). *Analyse af det fremtidige behov for forskningsbiblioteksbetjening*. Rapport udarbejdet for Kulturministeriet og Uddannelses- og Forskningsministeriet. https://kum.dk/fileadmin/KUM/Documents/Nyheder%20og%20Presse/Nyheder/2018/Analyse_af_det_fremtidige_behov_for_forskningsbiblioteksbetjening_ved_Oxford_Research.pdf. Hentet 27. maj 2019.

Rigsbibliotekarembedet. (1989). *Retningslinjer for brugerbetaling i forbindelse med dokumentationsopgaver i forskningsbibliotekerne*. Retningslinjer fra Rigsbibliotekarembedet 4. Nyhavn, København.

Rogers, F. B. (1964). The development of MEDLARS. *Bulletin of the Medical Library Association*, 52(1), 150-151

Singh, A. K. & Kumar, P. R. (2009). A comparative study of page ranking algorithms for information retrieval. *International Journal of Computer and Information Engineering*. 3(4), 1154-1165

Slottved E. (2019). DANDOK i Den Store Danske. Gyldendal. <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=60852>. Hentet 11. januar 2019

Smith, K. (2013). *A brief history of NCBI's formation and growth*. *The NCBI Handbook* [Internet]. 2nd ed. Bethesda (MD). National Center for Biotechnology Information (US).

Spray, E. C. (2011). Health and medicine in the enlightenment. I Jackson, M. (Red.). *The Oxford Handbook of the History of Medicine*. Oxford: Oxford University Press.

Syddansk Universitetsbibliotek (2018). Bliv informationskompetent. Pjece. 4. version.

Thelwall, M. (2003). Can Google's PageRank be used to find the most important academic Web pages? *Journal of Documentation*, 59(2), 205-217. DOI 10.1108/00220410310463491

Thorsen, B. (1976). MEDLARS. Et biomedicinsk litteratursøgningsprogram. *Ugeskrift for Læger*, 138(33), 1994-1996.

Volqvartz, N. T. & Gorski, A. (1987). Danmark er bagud på databaser: Kun få danske virksomheder søger systematisk på databaser i ind- og udland. *Børsens Nyhedsmagasin*. 3(13), 28-29.

Wiggins, R. (1993). The University of Minnesota's Internet Gopher System: A tool for accessing network-based electronic information. *The Public-Access Computer Systems Review*, 4(2), 4-60.

Anna Arendse Thorsen, student, Department of Communication, University of Copenhagen,
wth467@alumni.ku.dk

Udlån af erfaringer – alternative udlånsservices og samskabelse på biblioteket

Abstract

The aim of this paper is to investigate how an increasing fraction of the Danish libraries over the last years has experimented with lending of non-traditional materials. The main purpose is to examine how library staff can develop non-traditional lending initiatives that support a user-to-user exchange of experiences. The paper's main contribution is the presentation of a model, "Erfaringsudlånsmodellen" ("The model of Experience Lending"), which describes how the cultural communication strategy of co-creation can be combined with the lending of non-traditional materials, which will result in an extension of the library collection that in the future can contain not only the materials, but the patrons' experiences with the materials as well. A number of Danish and foreign examples of the lending of non-traditional materials are reviewed. Afterwards, two specific Danish alternative lending initiatives are investigated further. These are Valby's Library's "FrøLab" ("SeedLab") and Risskov Library's "Man Bliver Glad af Surdej!" ("Sourdough makes you happy!") The lending design of these initiatives is discussed, and it is stated that the initiatives combine knowledge sharing tools with co-creation to facilitate an exchange of experience between users. This lending design is formalized in the model of Experience Lending, which is presented and discussed.

Keywords: Nontraditional library collections, nonprint materials, knowledge sharing, co-creation, lending library

Inledning

Strikkepinde, udklædningstøj, dåseåbnere, kunstmalerier og fiskestænger. Plantefrø, lagkageforme, fodbolde og boremaskiner. Ovenstående er alle eksempler på materialer, der på et tidspunkt er blevet udlånt i skranken på et dansk folkebibliotek.

Denne artikels fokus er alternative udlånsservices i biblioteksrummet. Hermed menes de services, hvor bibliotekerne udbyder udlån af andre materialer end de traditionelle bøger, film og musik. I international forskning bruges termen *non-traditional library collections* til at beskrive materialesamlinger, som kan opfattes som ukonventionelle eller ikke-forventelige i en bibliotekssammenhæng (Söderholm, 2018). Begrebet alternative udlånsservices dækker således initiativer, der benytter bibliotekernes fungerende infrastruktur til at udbyde nye typer af indhold.

Mens feltet af alternative udlånsservices både i en dansk og international kontekst er i hastig udvikling, så er forskningen inden for emnet fortsat begrænset (Söderholm & Nolin, 2015). De alternative udlånsservices er imidlertid interessante af flere grunde. Først og fremmest fordi disse initiativer kan forstås som en konkret, umiddelbar og lokalt forankret realisering af et abstrakt ønske om at understøtte en bæredygtig offentlig sfære – et ønske som får stigende fokus i ABM-sektoren og LIS-forskningen (Audunson, 2017; Audunson, 2017; Audunson, Hobohm & Tóth, 2019).

Jonas Söderholm & Jan Nolin argumenterer for de alternative udlånsservices således: "Borrowing, when compared to other means of acquisition, promotes discussion of community sustainability issues such as social inclusion, various brands of literacy, household sustenance and local business – in sum, empowerment of its members" (s. 257). Söderholm & Nolin mener, at de alternative udlånsservices aktualiseres nu som et resultat af det de kalder "*A third wave of community engagement*" (s. 250) – en reaktualisering af bibliotekets sociale og relationsopbyggende perspektiver.

Denne artikel lægger sig i forlængelse af Söderholm & Nolin's forståelse af de alternative udlånsservices sociale og samfundsendagerende effekter, men ønsker samtidig at føre det sociale element et skridt videre. Hovedformålet med indeværende artikel har været at undersøge, hvordan der i fremtiden kan udvikles alternative udlånsservices, der understøtter en erfaringsudveksling bruger-til-bruger. Med erfaringsudveksling menes, at bibliotekerne som en del af selve udlånsdesignet opfordrer brugerne til at artikulere de erfaringer, som anvendelsen af det alternative udlånsmateriale afstedkommer, og via en platform faciliteret af biblioteket at dele disse erfaringer imellem sig. Rationalet for integrationen af en sådan erfaringsudveksling i udlånsservicen skal findes i forlængelse af de argumenter, som Söderholm & Nolin præsenterer som begrundelse for alternative udlånsservices i første omgang: Ved at kombinere udbuddet af alternative materialer med et samskabelseselement, hvor brugerne selv bidrager med erfaringer til kommende brugeres anvendelser, tilbydes ikke alene et umiddelbart alternativ til individuelle indkøb af disse materialer og en mulighed for, at brugerne kan forbedre deres evner indenfor anvendelsen af det pågældende materiale; Bibliotekerne tilbyder også faglige fællesskaber og kan dermed styrke den lokale sammenhængskraft og brugerens følelse af social inklusion i lokalsamfundet.

Integrationen af et erfaringsudvekslingselement i de alternative udlånsservices er samtidig et opgør med distinktionen mellem bibliotekets materielle og sociale aspekter (Söderholm & Nolin, 2015 s. 254): Ved at kombinere de nye materialer med brugerinddragende formidlingsstrategier kan bibliotekets materielle infrastruktur benyttes til at understøtte det relationelle arbejde i biblioteksrummet.

Indeværende artikel har både et teoretisk og et anvendelsesorienteret sigte. Artiklen skal dels læses som en foreløbig kortlægning af de hidtidige danske alternative udlånsinitiativer og dels som en anledning til analytiske overvejelser om, hvordan de alternative udlånsservices i fremtiden kan tilgås ved hjælp af foreliggende kulturforskning og formidlingsteori. Samtidig har det været intentionen at udarbejde en model, der kan benyttes af bibliotekerne i udviklingen af fremtidige alternative udlånsservices. Derfor indeholder artiklen også praksisorienterede anbefalinger.

Artiklen er struktureret således: Først gives der en kort gennemgang af internationale eksempler på tidligere og aktuelle alternative udlånsservices. Dernæst kortlægges det danske felt. Der sættes herefter fokus på to danske alternative udlånsinitiativer, der har det tilfælles, at de har en erfaringsudveksling integreret i udlånsdesignet. Det gælder Risskov Biblioteks initiativ, "Man bliver glad af surdej!", og Valby Biblioteks "FrøLab". Disse eksempler danner empirisk grundlag for artiklens

hovedbidrag, Erfaringsudlånsmodellen, som er en grafisk standardisering af ovenstående initiativers formidlingsdesign. For at gøre dette formidlingsdesign skalerbart placeres disse initiativer først teoretisk. Dernæst præsenteres først en grafisk illustration af det traditionelle biblioteksudlån, hvorefter Erfaringsudlånsmodellen præsenteres. Afslutningsvis diskuteres modellens problemstillinger og potentialer i en praktisk kontekst.

Alternative udlånsservices: Danske og udenlandske eksempler

I løbet af de seneste syv år er mængden af alternative udlånsservices på danske og udenlandske biblioteker eskaleret (Michnik & Eriksson, 2014; Söderholm, 2018).

Særligt i USA er der blevet eksperimenteret med udlån af alternative materialer. Eksempler er udlån af kageforme (Charles County Library, Maryland), legetøj (Cuyahoga County Public Library, Ohio), teleskoper (Ann Arbor Public Library, Michigan), fiskestænger (The Honeoye Public Library, New York) og cykler (Athen Public Library, Ohio).ⁱ Berkeley Public Library's Tool Lending Library er et af de ældste værktøjsbiblioteker i USA (Robinson & Sheed, 2017). Jonas Söderholm (2018) har beskrevet, hvordan antallet af amerikanske biblioteker med værktøjsudlån til hus- og havearbejde er steget drastisk og i 2018 talte over 100 biblioteker.ⁱⁱ

Af europæiske eksempler kan nævnes Holland, hvor der er foregået udlån af kunstværker (University Library, Vrijhof), England, hvor der udlånes bærbare computere (Newcastle University, Newcastle upon Tyne), Sverige, hvor der åbnes stadig flere tøjudlåns-biblioteker og Norge, hvor udkantsbibliotekerne i de sidste tyve år har udlånt slymaskiner.

I Danmark har bibliotekernes materialesamling undergået forandringer lige siden ændringen af den danske bibliotekslov i 1964. Her udvidedes formålsparagraffen til at inkludere formidling af andre materialeformer end den traditionelle litteratur med udlån af "grammofonplader, film, lyd- og billedbånd, lysbilleder, originalkunst, reproduktioner m.v., samt det til dette materiales udnyttelse nødvendige apparatur" (Bibliotekscentralen, 1964ⁱⁱⁱ). Således fandtes der eksempelvis kunstbiblioteker i både Lyngby, Gentofte, Gladsaxe og Odense i 1987, hvorfra der blev lånt grafik og plakater med hjem (Jensen, 1987; Thorsen, 1992).

I dag indbefatter den danske bibliotekslov formidling af "bøger, tidsskrifter, lydbøger og andre egnede materialer (...) såsom musikbærende materialer og elektroniske informationsressourcer, herunder internet og multimedier" (Retsinformation, 2013).

Betegnelsen "andre egnede materialer" fortolkes frit rundt om på de danske biblioteker. I dag udlåner Køge Bibliotek robotstøvsugere, skruelågsåbnere og karkludsvridere, mens borgere i Syddjurs Kommune kan låne krykker og kørestole på Hornslet Bibliotek. Fra Københavns Biblioteks Strandbibliotek på Amager Strand udlånes der i sommermånederne blandt andet frisbees, badebolde og fiskenet, og på Blågårdens Bibliotek på Nørrebro udlånes maker-kasser, der blandt andet indeholder udstyr til, at brugeren kan bygge sin egen synthesizer.

Odense Bibliotekernes omfattende udbud af "Bæredygtighedskits", gør dem førende indenfor alternative udlånsservices i en dansk kontekst. Med udgangspunkt i en bestemt aktivitet er disse kits pakket som en værktøjskasse, der dels indeholder en række materialer og redskaber, som brugeren behøver for at kunne udføre den pågældende aktivitet, dels bøger, musik og vejledninger til inspiration. Således præsenteres de nye udlånsservices på hjemmesiden: "Lån bæredygtighed på biblioteket er et af Odense Bibliotekernes tiltag, der går ud på at mindske ressourceforbrug og at udnytte materiale og udstyr mere effektivt (...) Kits'ne er tematiske og tænkt som en inspiration til din

hverdag, hvor du får lov at teste noget af, lære noget nyt, eller lege dig frem” (Odense Biblioteker og Borgerservice, 2019).

Alternative udlånsservices har fyldt meget i den danske biblioteksdebat de seneste år. Kritikken har ofte lydt, at fokuset på de alternative udlånsservices afstedkommer misligholdelse af bibliotekernes litterære formidlingsforpligtigelser (Munk-Petersen, 2017; Steensgaard, 2015; Winther, 2016). Hermed kritiseres initiativerne ud fra en traditionel humanistisk forståelse af bibliotekernes kulturelle materialesamling som kilde til oplysning og folkedannelse (Jochumsen, 2017; Skot-Hansen, 1999), og de alternative udlånsmaterialer opfattes som uvedkommende for dette ressortområde.

Andre gange har kritikken været økonomisk funderet. Der er blevet stillet spørgsmålstejn ved, hvorvidt velfærdsstaten skal finansiere de alternative udlånsservices (Broberg, 2016). Netop Odense Biblioteks alternative udlånsinitiativ fik stor omtale i september 2017, da den daværende VKL-regering fremlagde udspillet ”Fair og lige konkurrence” (2017) til behandling i folketinget. I omtalen af udspillet blev bibliotekernes udlån af bageudstyr igen og igen fremhævet som et eksempel på den ulige konkurrence mellem det offentlige og det private erhvervsliv, som måtte bekæmpes (Ritzau, 2017a; Toft, 2017). Til slut måtte formand for Danmarks Biblioteksforening, Michel Steen-Hansen, offentligt understrege, at udlånet af bageudstyr ikke var kutyme på folkebibliotekerne, men blot bestod i det enkelte initiativ på Odense Bibliotek (Ritzau, 2017b).

I det følgende vil der sættes fokus på to danske alternative udlånsinitiativer, der har det tilfælles, at de har en erfaringsudveksling integreret i udlånsdesignet. Det gælder Risskov Biblioteks initiativ, ”Man bliver glad af surdej!” og Valby Biblioteks ”FrøLab”. Disse vil danne empirisk baggrund for artiklens videre analyse og modelpræsentation.

Surdej og plantefrø til låns: To eksempler på alternative udlånsservices

Der har længe fundet erfaringsudveksling sted i biblioteksrummet med udgangspunkt i materialesamlingen både fra biblioteksansat til bruger og mellem brugerne. Mens bibliotekaren vejleder brugerne til at finde det rette materiale, mødes brugerne i bogklubber og læsekredse og udveksler erfaring med udgangspunkt i bogsamlingen. Tilsvarende findes der biblioteksdrevne filmklubber og musikklubber.^{iv} I dag eksisterer også flere digitale biblioteksinitiativer, hvor brugergenererede anmeldelsesfunktioner udgør en væsentlig del af sitets formål, eksempelvis på www.Litteratursiden.dk^v eller www.biblo.dk^{vi}, hvor brugerne mødes digitalt om anmeldelser og vurderinger af biblioteksbøger.

Aarhus Bibliotekerne dannede i 2015 ramme om en række initiativer under overskriften ”[DYRK! Dit bibliotek]”. Formålet med initiativerne var at sætte fokus på bæredygtighed i samarbejde med lokale brugere. Som en del af dette udbød Risskov Bibliotek en række arrangementer med rugbrødsbagning og surdejsblanding som tema under titlen ”Man bliver glad af surdej!”. Her kunne brugerne d. 6. oktober 2015 låne en surdej. Det fremgik ikke, hvorvidt låneren forventedes at tilbagelevere en del af sit hjemmeproducerede bagværk. Til gengæld blev brugerne opfordret til at dele deres erfaringer og bageopskrifter imellem sig. Således lød det på hjemmesiden: ”På Risskov Bibliotek kan du låne en erfaring og få indblik i, hvordan andre rugbrødsbagere og surdejsmagere har håndteret udfordringerne med de drilske deje. Du kan låne deres opskrifter og historier, og lære af deres erfaringer, og du er samtidig velkommen til selv at komme med din rugbrødsopskrift, så du kan give dine egne erfaringer videre til andre bagere.” (Aarhus Bibliotekerne, 2015). Hermed bestod samlingen altså dels af surdej og dels af brugergenererede opskrifter, som brugerne kunne dele imellem sig.

I USA findes der flere frø-biblioteker, og i december 2015 blev den første internationale Seed Library-konference afholdt i Arizona (Robinson og Sheed, 2017). Det første danske biblioteksudlån af plantefrø fandt sted på Valby Bibliotek i 2015-2017 som en del af initiativet "FrøLab - et bibliotek med jord under neglene". Her udlåntes plantefrø fra et kartoteksskab, der var placeret i biblioteksrummet. I skabets skuffer opbevaredes frøkuverter med påskrevne "donationsnoter" fra de tidligere ejere. For at låne et frø måtte brugeren først registrere sig som låner ved at opgive sit navn og e-mailadresse. Dernæst kunne brugeren samle de frøsorter, vedkommende ønskede, tage dem med hjem og så dem. Når planten var klar til høst, blev brugeren opfordret til at aflevere de nye frø, som planten producerede, tilbage til "FrøLab" og dermed bidrage med donationer til de kommende brugere. Brugeren afleverede sine frø i en kuvert, hvorpå der var mulighed for at notere plantens danske og latinske navn, dato for donation samt konkrete erfaringer med såning, plantning og høst af sorten. Brugeren bidrog altså til initiativet på to måder: For det første ved at donere de hjemmeproducerede frø, hvorved brugernes bidrag indgik som en ressource i samlingen på lige vilkår med de frø, biblioteket selv havde tilføjet til samlingen ved initiativets begyndelse. For det andet ved at supplere frødonationen med skriftlige beskrivelser af frøets kvaliteter og brugerens egne erfaringer med sorten ("Donationsnoterne", Valby Bibliotek, 2017). Brugeren donerede dermed sine erfaringer videre til den næste låner, som kunne få glæde af dem i sin plantningsproces. Ligesom i tilfældet med "Man bliver glad af surdej!", bestod samlingen altså dels af selve materialet (frøene) og dels af de erfaringer, som brugerne udvekslede imellem sig.

Ovenstående eksempler vil danne udgangspunkt for denne artikels hovedbidrag, Erfaringsudlånsmodellen, som en grafisk standardisering af ovenstående initiativers formidlingsdesign. For at gøre dette skalerbart er det imidlertid først nødvendigt at placere initiativerne teoretisk.

Erfaringsudveksling som vidensdeling og samskabelse

Gennem ovenstående analyse har jeg fremhævet følgende fællestræk ved initiativernes formidlingsmetodik: I begge eksempler fremgår to afgørende elementer, som er nødvendige for, at udlåns cyklussen fungerer. Dels skal anvendelsen af materialet generere nogle erfaringer, og dels skal disse erfaringer stilles til rådighed for de kommende lånere. Denne proces vil i det følgende placeres teoretisk, hvilket indebærer en afklaring af begreberne *oplevelse*, *erfaringsdannelse*, *erfaringsudveksling* og *vidensdeling*.

Det er i denne forbindelse vigtigt at påpege, at førortalte elementer ikke skal forstås som partikulære og distinkte, men er forbundne og samvirkende led i en vedvarende proces. I tråd med gældende kultur- og kommunikationsteori, er der ikke tale om en rækkefølge, hvor den oplevelse, som anvendelsen af materialet foranlediger, afstedkommer en efterfølgende erfaringsdannelse.

Casper Hvenegaard Rasmussen og Henrik Jochumsen (2008) har konstateret, at bibliotekernes udbud af materialer indebærer en indirekte oplevelsesformidling.^{vii} Oplevelser har et læringspotentiale, der kan udvide brugerens samlede erfaringsgrundlag (Jantzen, Vetner og Bouchet, 2011, s. 42). Men erfaringsdannelsen fremkommer ikke som en konsekvens, der mobiliseres efter materialeanvendelsen. Museumsforskeren John Falk har påpeget, at oplevelseserfaringer fra museumsbesøg ikke blot er udtryk for selve besøget, men også er influeret af personlige, sociokulturelle og fysiske kontekster, ligesom oplevelsen og erfaringsdannelsen ikke kun er centreret omkring brugerens ophold i selve museumsbygningen, men også er udtryk for indledende og efterfølgende overvejelser, som kan påvirke og forandre oplevelsen (2011; 2013). Således vil det være for simpelt at se erfaringsdannelsen som en stabil og uforanderlig størrelse, der foreligger umiddelbart efter anvendelsen af biblioteksmaterialet, for derefter at kunne formuleres og dermed videregives.

Der er derimod tale om en kontinuerlig proces, hvor oplevelsen og erfaringsdannelsen stadig er aktive i det følgende led, hvor brugeren skal formidle sin erfaringer videre til kommende brugere.

De tidligere behandlede eksemplers udlånsdesigns er som sagt afhængige af, at brugeren stiller sine erfaringer til rådighed for de kommende brugere. I organisationsteori har betegnelsen *vidensdeling* i stigende grad afløst begrebet *erfaringsudveksling* (Holdt Christensen, 2010) – men det er i denne sammenhæng vigtigt at være opmærksom på forskellen imellem de to. I denne artikel er der indtil nu anvendt betegnelsen *erfaringsudveksling*, fordi denne betegnelse er praktisk handlingsorienteret og henviser til både brugerens tilegnelse, erkendelse og videregivelse, mens betegnelsen *vidensdeling* udelukkende er centreret omkring videregivelsen, idet indholdet tillægges en gyldighed, som er uafhængig af afsenderens tilegnelse.^{viii} I den følgende organisationsteoretiske gennemgang benyttes betegnelsen *vidensdeling* i tråd med anvendte teoretikere dog, ligesom der fremover sondres mellem tavs og eksplicit viden. Det er dog fortsat væsentligt at have for øje, at den viden, som betegnes, altså er udtryk for brugernes tilegnede erfaringer – ikke et logisk og ubestrideligt sandhedskriterium.

Ikujiro Nonaka og Hirotaka Takeuchi (1995) har beskæftiget sig med vidensdeling i vestlige og japanske virksomheder. De beskriver, hvordan viden først mobiliseres eller erkendes på et individuelt niveau for dernæst at kunne deles imellem aktørerne i organisationen eller virksomheden. Med baggrund i Michael Polanyis (1966) distinktion differentierer Nonaka og Takeuchi imellem tavs og eksplicit viden. Hvor den eksplicite viden er formuleret og dermed let at videregive, er tavs viden ofte personlig og kontekstspecifik, og derfor sværere at formulere og kommunikere videre. Mobiliseringen af den tavse viden kan eksempelvis være knyttet til et materiale med en praktisk funktion, og læringsprocessen vil dermed være forankret i en fysisk opøvelse af færdigheder – som det er tilfældet med flere af de alternative udlånsmaterialers anvendelser. Der kan hermed være tale om intuitiv erfaringsdannelse, og det gør den alt andet lige sværere at artikulere sprogligt.

Nonaka og Takeuchi beskriver hvordan tavs og eksplicit viden kan transformeres i fire former for videnskonvertering: Fra tavs til tavs viden (socialisering), fra tavs til eksplicit viden (eksternalisering), fra eksplicit til eksplicit viden (kombination) og fra eksplicit til tavs viden (internalisering). Nonaka & Takeuchis (1995 s. 71) *Knowledge spiral* (vidensspiral) beskriver, hvordan viden skabes gennem de fire former for videnskonvertering. En kontinuerlig og dynamisk interaktion og udveksling mellem tavs og eksplicit viden, skabt på individniveau og delt på organisationsniveau, vil ifølge Nonaka og Takeuchis på sigt skabe innovation og udvide virksomhedens samlede vidensmængde.

I ovenstående eksempler på alternative udlånservices er transformationerne fra tavs til eksplicit viden og fra eksplicit til eksplicit viden særlig afgørende, idet vi har konstateret, at delingen af erfaringerne i de alternative udlånservices må afleveres til biblioteket i en artikuleret form, hvis disse skal kunne deles med fremtidige brugere. Når erfaringsdelingen lykkes og brugerne trækker på tidligere brugeres artikulerede erfaringer i deres anvendelse, kalder Nonaka & Takeuchi det for en *combination* (kombination), fordi brugeren her vil kombinere disse brugeres viden med sin egen eksisterende og derigennem kvalificere eller systematisere sin anvendelse yderligere.

Hvor eksplicit viden let artikuleres, så vil vidensdelingen være vanskeligere i de tilfælde, hvor brugerens anvendelseserfaringer opstår intuitivt og subliminalt, og dermed kan betegnes som tavs viden. Denne problematik vil behandles nærmere i artiklens diskussion. Det er altså blevet konstateret, at brugernes vidensdeling er afgørende i ovenstående eksempler, idet den alternative materialesamling suppleres af brugernes egne erfaringsbidrag. Vi kan dermed betegne ovenstående initiativer som karakteriseret ved en brugerinddragende formidlingsstrategi, idet brugernes egne bidrag inddrages i selve udlånsdesignet.

Casper Hvenegaard Rasmussen (2016) har beskrevet, hvordan *brugerinddragelse* er blevet et buzzword for de kulturelle institutioner. Begrebet benyttes i stadig flere sammenhænge, men anvendes meget forskelligt i praksis. Fælles for den brugerinddragende formidlingsstrategi er, at brugeren aktiveres, men det, som særligt afgør formen, er i hvor høj grad brugerens bidrag ses som en ressource til udvikling af institutionen. Denne artikel beskæftiger sig med initiativer, hvor brugerne både deltager og har en afgørende indflydelse på samlingens indhold og dens anvendelse af kommende brugere. Dermed udgør brugeren en medproducent, og formidlingsdesignet kan karakteriseres som *co-creation* eller på dansk: *samskabelse*.

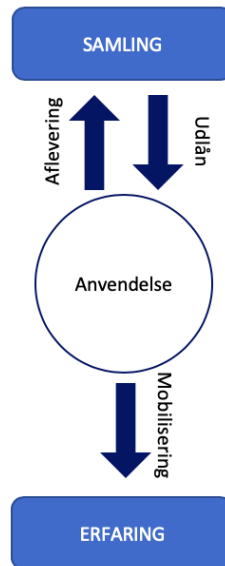
Linda Lundgaard Andersen og Helle Hygum Espersen (2017) har beskæftiget sig med måder, hvorpå biblioteksbrugere kan inddrages i bibliotekets aktiviteter og beslutningsprocesser. De skelner mellem *samskabelse (co-creation)* og *samproduktion (co-production)*. Begge formidlingsstrategier er udtryk for en art brugerinddragelse, men de to former adskiller sig ved inddragelsens karakter: Samproduktion har ofte karakter af længevarende forløb, hvor ønsket er at skabe gensidige og tværfaglige relationer mellem biblioteket og andre aktører. Ved samproduktion ønsker biblioteket at transformere rollefordelingen mellem borger og biblioteksansat. Samskabelsesinitiativer er ofte midlertidige kollaborationer med det formål at skabe synlighed omkring biblioteket og en større overensstemmelse mellem bibliotekets udbud og brugernes behov. Samskabelse forstås altså som et udviklingsredskab, hvor bibliotekets hovedfokus er at skabe nye services og løsninger, der svarer til brugernes ønsker – og dermed at udvikle bibliotekets egen position og kompetencer. Det som adskiller samskabelsesinitiativer fra værkstedsfaciliteter såsom fablabs og makerspaces er, at brugerne ikke blot får lov til selv at være kunstnerisk- og kulturelt udøvende, men at deres bidrag benyttes som en ressource for biblioteket som institution og/eller i det konkrete biblioteksprojekt.

Vi kan i kraft af erfaringsudvekslingen i ovenstående eksempler forstå disse som samskabelsesinitiativer, idet brugernes bidrag indgår som en aktiv ressource, der er medkonstituerende for opretholdelsen af den alternative udlånsamling. Initiativerne er ikke udtryk for samproduktion, idet selve formidlingsdesignet er udviklet, gennemført og evalueret af bibliotekerne selv. Disse udgør altså den rammesættende instans i begge tilfælde. Samskabelsen består i, at brugerne i fællesskab med biblioteket formgiver materialesamlingen og fremtidige brugeres interaktion med materialet. Risskov Bibliotek var distributør af surdejen og det rum, hvor opskrifterne kunne afleveres og lånes, mens samskabelsesprocessen bestod i den opskriftudveksling bruger-til-bruger, der skulle optimere brugernes bageoplevelser.

I "FrøLab"-initiativet deltog brugerne i samskabelsesprocessen på to måder: Ved at donere de hjemmeproducerede frø og ved at supplere frødonationen med skriftlige beskrivelser af frøets kvaliteter og brugerens erfaringer med såning, plantning og høst. "FrøLab" og "Man bliver glad af surdej!" har altså benyttet erfaringsudveksling (vidensdeling) til at facilitere en samskabelsesproces, hvor brugerne potentielt får indflydelse på hinandens erfaringer og anvendelser af materialet. I det følgende vil artiklens hovedbidrag, Erfaringsudlånsmodellen, blive præsenteret og diskuteret. Hensigten med udviklingen af denne model har været at rekonstruere ovenstående eksemplers formidlingsdesign, således at det kan benyttes i udviklingen af fremtidige alternative udlånservices.

Præsentation af Erfaringsudlånsmodellen

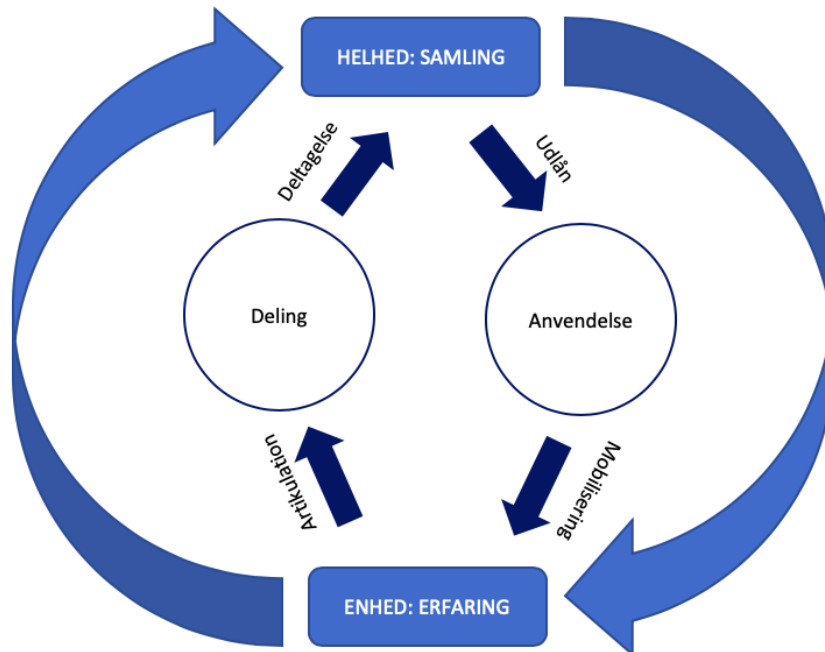
For at kunne påvise hvori de alternative udlånsinitiativers brug af erfaringsudveksling adskiller sig fra bibliotekernes traditionelle udlånscyklus, vil der først introduceres en simpel model, der beskriver det traditionelle biblioteksudlån.

Figur 1. Det klassiske biblioteksudlån

Brugeren låner et materiale fra samlingen, eksempelvis en bog med hjem fra biblioteket. Brugeren anvender materialet derhjemme; vedkommende læser bogen. Anvendelsen (læsningen) medfører mobiliseringen af en erfaring. Mobiliseringen af erfaringen kan både opstå subliminalt og forblive udtalt, eller brugeren kan være bevidst om den erfaringsudvidelse, som bogen har medført, og har dermed mulighed for at dele den med sine omgivelser og dermed eksternalisere erfaringen.^{ix} Efterfølgende afleverer brugeren materialet tilbage til biblioteket, så det kan udlånes til den næste bruger (Dahl, 1958^x).

I tråd med artiklens tidligere nævnte teoretiske præcisering er det væsentligt at påpege, at der er tale om en samlet proces. For både ovenstående figur 1 og nedstående figur 2 gælder det, der ikke er tale om distinkte og afskårne led, ligesom pilene ikke påpeger en rækkefølge, men derimod det faktum, at processens forskellige elementer er forbundne. Erfaringen mobiliseres både samtidig med og i kraft af anvendelsen, men kan også være influeret af brugerens oplevelser i udlånet og afleveringen af materialet.

Figur 2. Erfaringsudlånsmodellen

Erfaringsudlånsmodellen (figur 2) visualiserer, hvordan en samskabende formidlingsstrategi kan kombineres med et alternativt materialeudbud, således at brugererfaringerne inkorporeres i selve bibliotekssamlingen. Modellen trækker som sagt dels på biblioteksforskningens traditionelle begrebsapparat og dels på begreber fra vidensdelings- og organisationsteori.

Som ved det traditionelle bibliotekslån starter processen med, at brugeren låner et materiale fra samlingen med hjem. Brugeren anvender her materialet, hvilket vil mobilisere en erfaring. Det er nu afgørende, at denne erfaring artikuleres (denne artikulation kan bibliotekerne understøtte ved hjælp af forskellige initiativer, se artiklens diskussion). Når brugeren har artikuleret sin erfaring, kan denne deles med fremtidige brugere. Hermed vil brugeren deltage i samskabelsesprocessen, idet vedkommendes erfaring med det lånte materiale bidrager til samlingen, således at både materialet og brugererfaringen nu er klar til at indgå i en ny udlånscyklus. Den næste bruger kan nu gøre brug af den tidligere brugers erfaringer i sin anvendelse. Der vil i så fald være tale om en *kombination*, når brugeren internaliserer den ekspliciterede viden i sin egen anvendelse og erfaringsdannelse. Heri består Erfaringsmodellens spiraleffekt, der er inspireret dels af *den hermeneutiske cirkel* (Beck Holm, 2015) og dels af Nanoka og Tekeuchis (1995) *knowledge spiral*, hvilket de yderste, cirkulerende pile indikerer. Her udgør bibliotekssamlingen, der nu både består af materialer og erfaringer, helheden, mens delelementet er den enkelte brugers erfaringer. I tråd med den hermeneutiske spiral, bidrager hvert delelement til helheden, ligesom helheden har indvirkning på hvert delelement. Det betyder, at hver erfaring forstås som et delelement, der tilføjer til helheden, og dermed bidrager til samlingens størrelse. Ligeledes vil helheden, altså samlingen, have indvirkning på hver enkelt erfaringsdannelse: Fordi tidligere brugers erfaringer stilles til rådighed for det næste udlån, har den følgende bruger mulighed for at tage denne samling af erfaringer med sig ind i sit lån, sin anvendelse og sin erfaringsdannelse. Den hermeneutiske cirkeleffekt slutes, når den individuelle erfaring har indvirkning på samlingen som helhed, og samlingen som helhed har indvirkning på den individuelle brugers anvendelse og erfaringsdannelse. Jo flere brugere, der bidrager til samlingen med deres

erfaringer, jo større vil den samlede mængde viden om materialet blive, og desto potentielt mere kvalificeret vil brugernes anvendelse af materialet også blive.

Erfaringsudlånsmodellen kan benyttes, når biblioteker overvejer, hvordan de kan implementere et erfaringsudlån i designet af nye alternative udlånsservices. Koncentrerer vi os om de alternative udlånsservices, der allerede eksisterer på danske biblioteker, kunne udlånet eksempelvis bestå af strikkepinde, musikudstyr, bageudstyr, værktøj eller træningsudstyr. Hertil kunne tilknyttes en platform for erfaringsdeling, enten analogt eller digitalt, hvor der kunne deles strikkeopskrifter, noder, bageopskrifter, byggevejledninger eller træningsplaner.

For at Erfaringsudlånsmodellen skal fungere, kræver det, at biblioteket dels anskaffer sig de alternative materialer, som erfaringsudvekslingen skal være centreret omkring, og dels opretter en platform, hvorigennem erfaringsudvekslingen kan faciliteres. På Valby Bibliotek blev erfaringerne nedskrevet på dertil egnede donationskuverter. Der vil dog være en række fordele i at etablere en digital internetbaseret platform til formålet. Derved vil det være muligt for brugerne at tilgå de tidligere brugeres erfaringer og indskrive sine egne erfaringsbeskrivelser hjemmefra via deres egen computer. En digital platform vil desuden ikke være underlagt de samme omfangsmæssige begrænsninger som fysisk arkivering i biblioteket. Den digitale model muliggør tillige, at erfaringssamlingen kan integreres i den eksisterende digitale indeksering af bibliotekets materialebestand.

I det følgende afsluttende afsnit diskuteres Erfaringsudlånsmodellens praktiske potentialer og problematikker nærmere.

Diskussion

Som tidligere beskrevet ligger Erfaringsudlånsmodellens kardinalpunkt i erfaringens artikulation, da denne er nødvendig for, at brugeren kan kommunikere sin erfaring videre og dermed bidrage til samlingen. Såfremt materialets anvendelse kan forekomme intuitivt og ubevidst, og dermed kan kategoriseres som tavs viden, vil denne artikulation kunne være ressourcekrævende for brugeren at effektuere. Erfaringsudlånsmodellen vil derfor kræve, at der integreres nogle værktøjer, som kan understøtte denne eksplicitering – eksempelvis ved at konkretisere på hvilke punkter og parametre, anvendelsesprocessen ønskes beskrevet. Et eksempel på dette er "FrøLabs" frøkonvolutter, hvor brugeren blev bedt om at kommentere på frøets kvaliteter og brugerens konkrete erfaringer med såning, plantning og høst. Ligeledes bad Risskov Bibliotek specifikt brugerne om at dele opskrifter på rugbrød. Disse konkretiseringer kan stimulere brugeren til lettere at overskue og dermed artikulere sine erfaringer. Nonaka & Takeuchi (1995 s. 64) fremhæver ansigt-til-ansigt dialog og kollektiv refleksion som de primære og mest effektive værktøjer i konverteringen fra tavs til eksplicit viden. Derfor er erfaringsdelingen i "FrøLab"- og "Man bliver glad af surdej!"-initiativerne som udgangspunkt udfordret, fordi brugerne her ikke nødvendigvis har direkte kontakt med hinanden.

Det er derfor oplagt at kombinere denne indirekte samskabelsesproces via erfaringsudvekslingens cirkulation med en understøttelse af social interaktion bruger-til-bruger i selve biblioteksrummet.

Dette var også tilfældet i ovenstående eksempler, da der til begge alternative udlånsservices var tilknyttet en række workshops og arrangementer, hvor brugerne havde mulighed for at mødes og lære af hinanden og eksperter (Valby Bibliotek, 2017; Aarhus Bibliotekerne, 2015).

En lignende metode består i at understøtte en interaktion mellem brugerne, når disse befinder sig i biblioteksrummet for at låne de alternative materialer. I "FrøLabs" eksterne afslutningsrapport (2017 s. 2) konstateres det, at der opstod spontane fællesskaber omkring frøkartoteket i biblioteksrummet.

Det samme gør sig gældende i Söderholms undersøgelse af de amerikanske værktøjsudlån. I Söderholms (2016 s. 150; 2018 s. 387) studier påpegede både personale og brugere, at der spontant opstod socialisering brugerne imellem omkring værktøjsudlånet i biblioteksrummet. Hermed understøttede selve det fysiske udlån altså en social kontakt mellem brugerne.

I denne funktion taler de alternative udlånsservices ind i en stærk og stadigt voksende forståelse af biblioteket som mødested og som bidragsyder til den sociale sammenhængskraft (Dahlkild, 2013; Jochumsen, 2017; Audunson, Hobohm & Tóth, 2019). Bidraget består i, at biblioteket kan udgøre et samlingssted for brugere med forskellige kulturelle og socioøkonomiske baggrunde.

I kraft af udlånsdesignets brugerinddragende karakter fremhæver initiativtagerne i de to eksempler selv de alternative udlånsservices som fællesskabsorienteret biblioteksformidling. I "FrøLab"s afslutningsrapport (2017, s. 10) fremhæves initiativtagernes ønske om at facilitere nye fællesskaber mellem brugerne: "Det var en helt ny platform for viden og formidling af bæredygtighed, en bro mellem dele af befolkningen, der ellers ikke vil mødes og et 'borger til borger'-projekt, der ikke var set før (...) I en 'borger-til-borger'-kontekst er biblioteket en platform for tværfaglige fællesskaber, social innovation og ny viden."

Det samme gælder Aarhus Bibliotekernes projektbeskrivelse af "DYRK! Dit bibliotek." Her lød det: "Unge gives her mulighed for at indtage rum, skabe aktiviteter, lave og indgå i fællesskaber og interagere med biblioteket i en ramme, der er større end arealet på matriklen." (Aarhus Bibliotekerne, 2013). I Söderholms (2015) studie af de amerikanske værktøjsudlån fremhæves alternative udlånsservices ligeledes som en *community resource*, en katalysator for fællesskabsudvikling og samfundsmæssig sammenhængskraft. Ligeledes påpeges det, at de alternative udlånsservices har potentiale til at tiltrække en større brugergruppe end de traditionelle udlånsmaterialer og dermed understøtte et stigende ønske om at åbne bibliotekerne for en større del af samfundet. Således argumenterede daværende kulturborgmester i Københavns Kommune, Carl Christian Ebbesen, tilbage i 2016 for Københavns Biblioteks planer om værktøjsudlån: "Biblioteket skal være for hele befolkningen, og hidtil har der været for ensidigt fokus på bøger. Alle uanset indtægt og uddannelse skal kunne komme på biblioteket og føle sig modtaget og få noget med hjem." (Nielsen, 2016).

Her forstås de alternative udlånsservices altså som en attraktion, der skal motivere de ikke-boglige brugere til at besøge biblioteksrummet og dermed udvide antallet af potentielle biblioteksbrugere. Erfaringsudlånsmode llens tyngdepunkt består netop i, at den understøtter en samskabelsesproces mellem brugerne. Det er et central formålsrationale bag Erfaringsudlånsmode llens formidlingsdesign, at integrationen af en erfaringsudveksling bruger-til-bruger potentielt vil kunne tiltrække en større brugergruppe, fordi de tidligere brugeres erfaringer stilles til rådighed for potentielt kommende brugere, der måske ikke normalt vil anvende materialet, fordi vedkommende ikke har eller mener at have de nødvendige forudsætninger for at kunne tilgå det. Således er det intentionen, at dette formidlingsdesign potentielt vil kunne tiltrække en større målgruppe, end det havde været tilfældet, hvis det alternative udlånsmateriale blot foregik på samme måde som det traditionelle biblioteksudlån (se figur 1).

Men for at kunne påvise, at de alternative udlån opfylder dette potentiale og dermed kan siges at bidrage til samfundets sociale sammenhængskraft, kræver det imidlertid, at det undersøges, hvorvidt de alternative udlån i større grad end bibliotekets sædvanlige tilbud understøtter en udveksling og interaktion mellem brugere på tværs af socioøkonomiske og demografiske skel. Da "FrøLab"-initiativet i sin tid mødte kritik, blev der netop stillet spørgsmålstegn ved, hvorvidt initiativet i praksis tiltrak nye brugergrupper til biblioteket. Til daværende kulturborgmester Carl Christian Ebbesen

forsvar af "FrøLab" med argumentet om, at bibliotekerne var nødt til at tænke i alternative initiativer for at tiltrække ikke-boglige brugergrupper, lød kritikken fra Venstres daværende kulturordfører på Københavns Rådhus, Jens-Kristian Lütken, således, at frøbytte for ham at se lod til at tiltrække præcis den samme ressourcestærke målgruppe, som i forvejen kom på biblioteket for at låne bøger (Broberg, 2016). Det vil derfor være oplagt, at der i fremtiden foretages flere målgruppeundersøgelser, der kan identificere, hvorvidt de alternative udlånsservices rent faktisk formår at tiltrække de ikke-boglige brugergrupper.

I forlængelse af ovenstående problemstilling er det ligeledes centralt at undersøge, hvor stor en del af brugerne der vil ønske at deltage i den erfaringsudveksling, som Erfaringsudlånsmodellen foreskriver. Som tidligere nævnt er modellens teoretiske afsæt oprindeligt henvendt til virksomheder. Udgangspunktet er, at en større videnskonvertering vil have en positiv effekt på den enkelte medarbejders arbejdsgang og bringe virksomhedens samlede vidensmængde op på et højere niveau. Her kan det naturligvis indvendes, at ikke alle biblioteksbrugere nødvendigvis vil være interesseret i at kvalificere og effektivisere deres anvendelse af materialet, men så at sige blot ønsker at "hygge sig" med at benytte det pågældende materiale på sin egen facon. Ligesom med litteraturudbuddet er det jo heller ikke alle læsere, der ønsker at deltage i en bogklub.

Bibliotekerne har deres oprindelige eksistensberettigelse i en litteraturtradition, der opfattede bogen som en kilde til intellektuel erfaringsdannelse hos borgeren. I kraft af denne forståelse blev biblioteket set som en kilde til dannelse og (folke-)oplysning (Skot-Hansen, 2006). Denne forestilling er stadig til stede i nutidens biblioteksforståelse. Det stod eksempelvis klart, da Styrelsen for Bibliotek og Medier i rapporten "Folkebibliotekerne i videnssamfundet" (2010), fremhævede, at danske biblioteker fortsat skulle udnytte sin unikke position som et lystpræget og uformelt rum til at understøtte borgernes personlige dannelsesprojekt samt motivere til kulturel aktivitet og livslang læring. Denne biblioteksforståelse videreføres i Erfaringsudlånsmodellen, fordi erfaringsudvekslingens udgangspunkt er at understøtte en vidensdeling, der kan kvalificere den enkelte brugers materialeanvendelse. Baggrunden for dette formidlingsdesign består i en underlæggende tese om, at såfremt man ønsker at tilføje udlån af mere specialiseret udstyr på biblioteket, så kræver det en tilsvarende større mængde viden og kompetencer at kunne anvende disse materialer, end det at læse en bog eksempelvis kræver. Derfor vil Erfaringsudlånsmodellen være særligt relevant at integrere i tilfældet alternative hvor anvendelsen af det alternative udlånsmateriale kræver et forudgående kendskab til materialet.

Et centralt spørgsmål er i denne forbindelse, hvor grænsen går for hvilke alternative udlånsmaterialer, der kan tilknyttes en erfaringsudveksling og dermed indbefattes af Erfaringsudlånsmodellens design. Det er tidligere blevet konstateret, at følgende to betingelser må opfyldes, for at erfaringsudvekslingen kan cirkulere: For det første må benyttelsen af udlånsmateriale generere nogle erfaringer, og for det andet må brugerne formå at ekspliciter disse erfaringer, så de kan tilgås af og indgå i fremtidige brugeres anvendelser af materialet. Det er desuden en præmis for Erfaringsudlånsmodellens nytteværdi, at den viden som mobiliseres og deles er generaliserbar, således at den kan efterlignes af fremtidige brugere. Selvom anvendelseskonteksten kan være nok så partikulær og specifik - eksempelvis når en bruger deler sin erfaring af, at træningselastikken vedkommende har lånt på biblioteket, er særlig effektiv i en bestemt rygvøvelse - så må biblioteket nødvendigvis tilbyde udlån af den samme eller en lignende træningselastik til kommende brugere, for at disse kan få glæde af den forrige brugers erfaringer.

Denne præmis er imidlertid ikke på forhånd givet. Et eksempel er det alternative udlånsservicekoncept Menneskebiblioteket. Menneskebiblioteket består i en selvstændig forening, der blandt har afholdt sit udlånskoncept på Københavns Hovedbibliotek og Dokk1 i Aarhus. Initiativet

startede i 2000 på Roskilde Festival og er i dag et globalt fænomen, der har afholdt udlånsarrangementer i over 40 lande (Human Library, 2019; Hvenegaard Rasmussen, 2016). Menneskebibliotekets materialeudbud består ikke af artefakter eller objekter, men af frivillige mennesker, der repræsenterer en minoritetsgruppe i samfundet, og derfor tit møder fordomme på grund af deres livsstil, beskæftigelse, sociale status eller lignende (Menneskebiblioteket, 2019). Det kunne eksempelvis være en skizofren, en politibetjent eller en transkønnet. Det, som brugeren "låner", er altså en frivillig, som brugeren kan konversere med og dermed få svar på de spørgsmål og eventuelle fordomme, som brugeren måtte have. Brugeren har dermed stor indflydelse på slutproduktet, som i dette tilfælde er en samtale. Hver samtale fører potentielt en ny mængde viden med sig for både bruger og "materiale".

Hvis vi behandler Menneskebiblioteket på lige linje med denne artikels andre initiativeksempler, kommer det enkelte udlånsmateriale – den frivillige – til at figurere repræsentant for den minoritetsgruppe, vedkommende tilhører. Der kan imidlertid stilles spørgsmålstejn ved, hvorvidt det er socialt bæredygtigt at generalisere minoritetsgrupper ud fra enkelte repræsentanter. Hvor der findes et antal særligt gode rygøvelser med træningselastikker, må der nødvendigvis være et utal af oplevelser af det at være transkønnet – men hvor en partikulær rygøvelse kan gentages af den næste bruger og hvor en korrekt efterligning, vil kunne generere samme effekt, så er det mindre sandsynligt, at de samme spørgsmål, vil effektuere de samme reaktioner fra forskellige transkønnede individer. Hvor træningselastikken i kraft af sin materialitet, har et mere almengyldigt anvendelsespotentiale, så er Menneskebibliotekets "materialer" individer. Der må ligeledes stilles spørgsmålstejn ved, hvorvidt et menneske kan indekseres og katalogiseres på samme måde som et objekt. Af denne grund er Erfaringsudlånsmodellens design centreret omkring alternative udlånsmaterialer af materiel karakter.

For at erfaringsudvekslingen kan fungere, kræver det, at bibliotekerne faciliterer en platform, der kan indeholde en stor mængde erfaringer. For at effektuere udvekslingen kræver det desuden, at erfaringerne registreres og tilgængeliggøres for kommende brugere. Af samme årsag foreslås det, at en sådan platform med fordel kan faciliteres digitalt og optimalt vil kunne integreres med den øvrige materialesamlingsdatabase på www.bibliotek.dk, således at brugeren har mulighed for både at fremsøge det alternative materiale og tidligere brugeres erfaringer med materialet i samme søgefelt. Det kræver, at erfaringerne formaliseres og indekseres på en måde, der er kompatibel med bibliotekernes nuværende digitale infrastruktur. Oprettelsen og organiseringen af en sådan platform vil være ressourcekrævende.

Dette fører os frem til et af de eksisterende alternative udlånsinitiativers væsentligste kritikpunkter: Oprettelsen og vedligeholdelsen af de nye udlånservices koster ressourcer. Således har kritikken ofte lydt, at de nye services vil nedprioritere og underminere bibliotekernes litterære fokus (Steenstgaard, 2015; Winther, 2016). Eksempelvis er der blevet sat spørgsmålstejn ved, hvem der skal vedligeholde og formidle de nye materialer. I denne argumentation forstås bibliotekaren som litteraturekspert, og i forlængelse heraf lyder spørgsmålet, hvorvidt bibliotekaren nu tilsvarende forventes at have ekspertise indenfor krydderurtesorter, surdej, stiksæve og træningselastikker?

Heri består Erfaringsudlånsmodellens styrke: Når biblioteket formår at facilitere en aktiv erfaringsudveksling bruger-til-bruger, så bliver den biblioteksansatte mindre afgørende. I kraft af en række nedskæringer i den danske bibliotekssektor og nedbringelser af personalebemandingen, samt udvidelser af den ubemandede åbningstider de seneste år (Danmarks Biblioteksforening, 2017), er det en vital del af Erfaringsudlånsmodellens design, at erfaringsudvekslingen kan foregå delvist uafhængig af de ansattes intervention. Hvis biblioteket skal konkretisere på hvilke punkter, de ønsker, at brugerne beskriver deres anvendelse, kræver det omvendt, at den biblioteksansatte har et vist

kendskab til materialet. Og hvor Erfaringsudlånsmodellen gør det nemt og billigt at varetage en cirkulation af materiale og erfaringer, så vil oprettelsen af alternative materialesamlinger stadig være ressourcekrævende både for biblioteksrummet, hvor materialerne tager plads, og i indkøbet, hvor de koster penge.

I tråd med ovenstående var kritikken af "FrøLab" overvejende økonomisk funderet (Broberg, 2016; Brøgger, 2016). Der blev slet og ret stillet spørgsmålstejn ved, hvorvidt frøbytte var danskernes skatte kroner værd.^{xi} Kritikken af "FrøLab" var på mange måder symptomatisk for den kritik, som alternative udlånservices møder over hele Danmark. Opbakning og støtte fra både civilsamfundet og politisk hold vil derfor få afgørende betydning for de alternative udlånservices i fremtiden. Derfor må bibliotekerne aktivt tage stilling til, hvordan de alternative udlånservices skal forstås i forhold til bibliotekslovens formålsparagraf. Helt centralt står spørgsmålet om, hvorvidt anvendelsen af disse nye materialer kan siges at høre under betegnelsen "kulturel aktivitet" og dermed understøttes af den gældende bibliotekslov (Retsinformation, 2013) – eller hvorvidt en eventuelt kommende revision af biblioteksloven bør indbefatte en ændring eller specificering, der vil kunne understøtte flere alternative udlånsinitiativer i fremtiden.

Konklusion

Udgangspunktet for denne artikel var at undersøge, hvordan der i fremtiden kan udvikles alternative udlånservices, der understøtter en erfaringsudveksling bruger-til-bruger. Til dette formål er Erfaringsudlånsmodellen blevet præsenteret. Modellen beskriver, hvordan bibliotekerne ved at kombinere alternative udlånservices med en samskabelsesmetodik kan iværksætte initiativer, som understøtter en indbyrdes erfaringsudveksling bruger-til-bruger med udgangspunkt i det konkrete materialeudlån.

Vi har konstateret, at det er afgørende for Erfaringsudlånsmodellens design, at biblioteket faciliterer en platform eller et formidlingsrum, hvorfra erfaringsudvekslingen kan foregå. Ligeledes er det blevet argumenteret, at det er afgørende for formidlingsdesignet, at brugerne evner og ønsker at bidrage til samskabelsesprocessen ved at artikulere deres erfaringer og dele dem med kommende brugere. Skal dette lykkes, kræver det, at bibliotekerne sætter særligt fokus på at understøtte denne artikulation. Værktøjer til dette kan dels bestå i at konkretisere, hvilke erfaringer der kan være brugbare for den kommende bruger, og dels i at opfordre brugerne til at benytte biblioteket som et socialt mødested, hvor de kan indgå i en direkte dialog og kollektiv refleksion bruger-til-bruger med udgangspunkt i materialet.

Det er ligeledes blevet konkluderet, at implementeringen af alternative udlånsmaterialer i bibliotekernes gældende infrastruktur kan være ressourcekrævende, og at denne implementering derfor vil kræve opbakning både fra politisk hold og fra brugerne. I lyset af den kritik, som de alternative udlånservices indtil nu har mødt, vurderes det centralt, at bibliotekerne afklarer, med hvilke formålsrationaler de alternative udlånsinitiativer i fremtiden skal finde deres legitimitet.

Det italesættes hyppigt i både biblioteksdebatten og -forskningen, at biblioteket i dag skal være *mere* end dets samling. Med denne artikel skal lyde en klar opfordring til, at den fremtidige biblioteksforskning ikke blot ser ud over samlingen, men også vedblivende undersøger og reviderer forståelsen af, hvad en bibliotekssamling kan være.

Referencer

- Andersen, L. & Espersen, H. (2017). Bibliotekers arbejde med samproduktion og samskabelse. I C. Laskie (Red.), *Biblioteksdidaktik* (s. 127-155). København: Hans Rietzels Forlag.
- Audunson, R., Hobohm, H-C. & Tóth, M. (2019). ALM in the public sphere: how do archivists, librarians and museum professionals conceive the respective roles of their institutions in the public sphere? *Information Research*, 24(4). DOI 10.1108/JD-12-2016-0148
- Beck Holm, A. (2015). *Videnskab i virkeligheden. En grundbog i videnskabsteori*. København: Samfundslitteratur.
- Bibliotekscentralen (1964) *Lov nr. 171 af 27. maj 1964 om folkebiblioteker m.v.* Ballerup: Bibliotekscentralen.
- Broberg, M.B. (2016). Kommunalt frøbytte for 575.000 kr. i København. *Jyllands-Posten* 16.2.2016. <https://jyllands-posten.dk/indland/ECE8446101/kommunalt-froebytte-for-575000-kr-i-koebenhavn/>
- Brøgger, S. (2016). Kritik af kommunalt projekt: Frøbytte ikke vores opgave. *TV2 Lorry*, 16.2.2016. <https://www.tv2lorry.dk/artikel/kritik-af-kommunalt-projekt-froebytte-ikke-vores-opgave>
- Dahl, S. (1957). *Nordisk håndbog i bibliotekskundskab*. København: A.G. Hassing.
- Dahlkild, N. (2017). Biblioteket som rum i byens rum. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab Og Kulturformidling*, 2(1), 21-36. DOI: <https://doi.org/10.7146/ntik.v2i1.26055>
- Danmarks Biblioteksforening (2017). *DB budgetundersøgelse 2017*. Lokaliseret 16.4.2020 <http://www.db.dk/budget2017>
- Falk, J. (2011). Den museumsbesøgendes oplevelser: hvem kommer, hvorfor og med hvilke følger. I: Drotner, K. et al.: *Det interaktive museum*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2011.
- Finansministeriet (2017) *Fair og lige konkurrence*. <https://www.fm.dk/publikationer/2017/fair-og-lige-konkurrence>
- Holdt Christensen, P. (2010). *Mere vidensdeling*. København: Hans Rietzels Forlag.
- Human Library (2019) *About the Human Library*. Lokaliseret 4.11.2019 <https://humanlibrary.org/about/>
- Hvenegaard Rasmussen, C. (2016). *Formidlingsstrategier. En grundbog om kulturinstitutioners formidling*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Jantzen, C. Vetner, M. & Bouchet, J. (2011). *Oplevelsesdesign*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Jensen, E. (1987). Kunstudlån. I B. Bolekund et al. (Red.) *Opsøgende biblioteksarbejde i Danmark* (s. 194-198). Ballerup: Bibliotekscentralen.
- Jepsen, M. (2017). Skulle det være et strikkekit og en slowjuicer?? *Nyt fra HK*, 21.5.2017. <https://www.hk.dk/aktuelt/nyheder/2017/05/21/skulle-det-vaere-et-strikkekit-og-en-slowjuicer>
- Jochumsen, H. (2017). Biblioteket gennem 100 år – indhold, rammer og relationer. I C. Laskie (Red.), *Biblioteksdidaktik* (s. 17-48). København: Hans Rietzels Forlag.

- Massis, E.B. (2013). Whats new in libraries: From iPads to fishing rods: checking out library materials. *New Library World*, 114(1/2), 80-83. DOI 10.1108/03074801311291983
- Menneskebiblioteket (2019) *Om Menneskebiblioteket: Vision og mission*. Lokaliseret 4.11.2019 <http://menneskebiblioteket.dk/om-menneskebiblioteket/vision-og-mission/>
- Michnik, K. & Eriksson, C. (2014). Non-traditional library collections – in digital and other worlds. *Interlending & Document Supply*, 42(4), 165-170. DOI 10.1108/ILDS-09-2014-0043
- Munk-Petersen, T. (2017). Hvad skal åben systue, lån af fiskegrej og babymassage på et bibliotek? *Berlingske*, 7.10.2017. <https://www.berlingske.dk/kultur/hvad-skal-aaben-systue-laan-af-fiskegrej-og-babymassage-paa-et-bibliotek>
- Nielsen, H.F. (2016). Kom og lån et stykke værktøj på biblioteket. *Jyllands-Posten*, 28.6.2016. <https://jyllands-posten.dk/kultur/ECE8807617/kom-og-laan-et-stykke-vaerktoej-paa-biblioteket/>
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company*. New York: Oxford University Press.
- Odense Biblioteker og Borgerservice (2019). *Lån bæredygtighed... På biblioteket*. Lokaliseret 4.11.2019 <https://www.odensebib.dk/baeredygtigtbibliotek>
- Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Retsinformation (2013). *Bekendtgørelse af lov om biblioteksvirksomhed*. <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2013/100>
- Ritzau (2017a). Regeringen vil stoppe bibliotekers udlån af bageudstyr. *Jyllands-Posten*, 2.9.2017. <https://jyllands-posten.dk/indland/ECE9849234/regeringen-vil-stoppe-bibliotekers-udlaan-af-bageudstyr/>
- Ritzau (2017b). Biblioteker: Udlån af bageudstyr er helt minimalt. *Jyllands-Posten*, 7.9.2017 <https://jyllands-posten.dk/indland/ECE9849971/biblioteker-udlaan-af-bageudstyr-er-helt-minimalt/>
- Robinson, M. & Sheed, L. (Red.). (2017). *Audio Recorders to Zucchini Seeds: Building a Library of Things*. Californien: ABC-CLIO, LLC.
- Skot-Hansen, D. (1999). Kultur til tiden – Strategier i den lokale kulturpolitik. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*, 1(1999), 7-29.
- Skot-Hansen, D. (2006). Biblioteket i kulturpolitikken – mellem instrumentel og ekspressiv logik. I Emerek, L., Rasmussen, C.H. & Skot-Hansen, D. (Red.), *Folkebiblioteket som forvandlingsrum. Perspektiver på folkebiblioteket i kultur- og medielandskabet* (s. 25-40). København: Danmarks Biblioteksforening.
- Stensgaard, P. (2015). De overflødige. *Weekendavisen*, 4.9.2015.
- Styrelsen for Bibliotek og Medier (2010). *Folkebibliotekerne i videnssamfundet. Rapport fra Udvalget om folkebibliotekerne i videnssamfundet*. København: Styrelsen for Biblioteker og Medier. Lokaliseret https://www.slks.dk/fileadmin/publikationer/rapporter_oevrige/folkebib_i_videnssamfundet/pdf/Folkebib_i_videnssamf.pdf

Söderholm, J. (2016). Borrowing tools from the public library. *Journal of Documentation*, 72 (1), 140-155. doi:10.1108/JD-01-2015-0010

Söderholm, J. (2018). Tool lending librarianship. *Journal of Librarianship and Information Science*, 50(4), 374-385. doi:10.1177/0961000616666627

Söderholm, J. & Nolin, J. (2015). Collections Redux: The Public Library as a Place of Community Borrowing. *Library Quarterly: Community, Policy*, 85(3), 244-260. DOI 10.1086/681608

Thorsen, L. (1992). *De danske folkebiblioteker 1940-1983*. Ballerup: Dansk Bibliotekscenter.

Toft, E. (2017). Regeringen: Det offentlige skal holde sig fra træflis, mindfulness-kurser og udlån af bageudstyr. *DR.dk*, 7.9.2017. <https://www.dr.dk/nyheder/penge/regeringen-det-offentlige-skal-holde-sig-fra-traeflis-mindfulness-kurser-og-udlaan-af>

Valby Bibliotek (2017) *FrøLab afslutningsrapport*. Lokaliseret 4.11.2019 <http://projektbank.dk/frolab-et-bibliotek-med-jord-under-neglene>

Winther, T.M. (2016). Biblioteker satser på ikkebøglig viden - snart kan man låne værktøj. *Politiken*, 28.6.2016. <https://politiken.dk/kultur/boger/art5627679/Biblioteker-satser-p%C3%A5-ikkeboglig-viden-snart-kan-man-l%C3%A5ne-v%C3%A6rkt%C3%B8j>

Aarhus Bibliotekerne (2013). *DYRK! Dit bibliotek*. Lokaliseret 3.4.2020 <https://www.aakb.dk/ombibliotekerne/projekter/afsluttede-projekter/dyrk-dit-bibliotek>

Aarhus Bibliotekerne (2015). *Man bliver glad af surdej!* Lokaliseret 4.11.2019 <https://www.aakb.dk/nyheder/inspiration/man-bliver-glad-af-surdej>

ⁱ For en nærmere gennemgang af de nævnte udlåndsinitiativer, se Massis (2012) og Robinson & Sheed (2017).

ⁱⁱ I dette tal er også inkluderet uafhængige initiativer, der ikke er del af det offentlige biblioteksvæsen, men som opererer og er organiseret ud fra biblioteksinstitutionelt forbillede, jf. Söderholm (2018).

ⁱⁱⁱ Lov om folkebiblioteker af 27. maj 1950 §1: "Folkebibliotekernes formål er at virke for almindelig udbredelse af kundskab og oplysning gennem faglig, skønlitterær og anden almindelig litteratur." I (1964) Lov nr. 171 af 27. maj 1964 om folkebiblioteker m.v. lød §1: "Folkebibliotekernes formål er at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger og andet egnet materiale til rådighed."

^{iv} Se fx Herning Bibliotekerne (2019) og Københavns Biblioteker (2019)

^v På www.litteratursiden.dk kan man anbefale og anmelde bøger.

^{vi} På www.biblo.dk kunne børn oploade anmeldelser af bøger og deltage i konkurrencer. Siden blev nedlukket i december 2019.

^{vii} Jochumsen og Hvenegaard Rasmussen refererer til litteraturen som ibosiddende en potentiel læseoplevelse, der faciliteres gennem udlånet af bøger. En central diskussion består naturligvis i spørgsmålet om, hvorvidt alternative udlånsmaterialer, som plantefrø og surdej kan siges at indeholde det samme oplevelsespotentialer som det klassiske bogudlån. Dette er en definition af kultur og kulturelle oplevelser, som ikke udfoldes nærmere i indeværende artikel. I denne artikel teoretiseres ud fra en forudsætning om, at også ikke-boglige artefakter kan indeholde et iboende oplevelsespotentialer.

^{viii} Idet denne tilegnelse ikke fremgår eksplicit af begrebet.

^{ix} Fordi en sådan erfaringsdeling vil ske uden bibliotekets intervention, er denne praksis ikke inkorporeret i indeværende model.

^x Udlånet er omtalt som en praksis omkring udlånsranken, hvor boglige materialer udlånes og afleveres.

^{xi} "FrøLab" havde et budget på 575.000 kr. Heraf var 335.000 kr. fra staten via Kulturstyrelsen og 200.000 fra Københavns Kommune via Kultur Valby. Dertil kom 40.000 fra eksterne partnere, bl.a. frøentusiaster. Broberg (2016).

Henrik Jochumsen, Associate professor, Department of Communication, University of Copenhagen, Denmark, hjo@hum.ku.dk

Book review:

Folkeoplysning som folkebibliotekets fortælling

Lisa Olsson Dahlquist (2019): Folkbildning för delaktighet. En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid. Diss. Lund: Lunds universitet. ISBN 978-91-985459-0-6

Der er sket noget væsentligt med folkebiblioteket i løbet af de seneste to årtier. Fokus er høj grad flyttet fra materialer og samling til brugere og relationer til det omgivende (lokal)samfund. Konkret får dette mange og forskellige udtryk: Arrangementer og nye aktiviteter på biblioteket, etablering af makerspaces og partnerskaber med lokale aktører fra civilsamfund og erhvervsliv, brugerinddragelse og samskabelse (co-creation), involvering af frivillige, oprettelse af venneforeninger og tilrettelæggelse af forskellige former for møderum i biblioteket for borgerne. Drevet af ikke mindst den digitale udvikling har det betydet, at folkebibliotekets rolle som offentlighed i dag er blevet mere markant, end det var tilfældet før årtusindeskiftet. Dette kommer også til udtryk i bibliotekslovene i de nordiske lande: I Finland skal biblioteket understøtte aktivt medborgerskab og demokrati. I Norge skal biblioteket være et mødested og en arena for offentlig debat, og ifølge den svenske bibliotekslov skal biblioteket virke for det demokratiske samfunds udvikling ved at bidrage til vidensformidling og ytringsfrihed (fri åsiktsbildning). Biblioteket som ramme om – og udgangspunkt for – en demokratisk offentlighed står altså helt centralt i lovgivningen. Det bør i denne sammenhæng nævnes, at den danske bibliotekslov (endnu) ikke indeholder lignende formuleringer, men at en revision af den gældende lov er genstand for diskussion i disse år.

Folkebibliotekets arbejde med at virke for demokratisk deltagelse i en digital samtid er indtil videre ikke blevet problematiseret i nogen større udstrækning. Ikke desto mindre er det vigtigt at analysere de bærende ideer bag dette arbejde for at forstå, hvad disse fortæller os om såvel synet på borgerne som på institutionens rolle i samfundet. Samtidigt er folkebibliotekets overordnede relation til folkeoplysning i aktuel kontekst ikke blevet udforsket i nær samme omfang, som den er blevet det i en historisk kontekst. Dette er udgangspunktet for Lisa Olsson Dahlquists ph.d.- afhandling

Folkbildning för delaktighet. En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid. I afhandlingen undersøger, analyserer og diskuterer Olsson Dahlquist tre overordnede spørgsmål: For det første hvordan folkebibliotekers arbejde med at skabe mulighed for deltagelse kan forstås og problematiseres ud fra deres mission om at understøtte udviklingen af et demokratisk samfund. For det andet hvordan folkebibliotekers arbejde med at understøtte muligheder for digital deltagelse kan forstås og problematiseres i relation til konkrete aktiviteter på biblioteket. Endelig beskæftiger hun sig med, hvilket forhold, der eksisterer mellem de aktiviteter, hun undersøger, og folkebibliotekets overordnede institutionelle identitet, og hvordan man kan forstå dette forhold.

Olsson Dahlquist undersøger således folkebibliotekets demokratiske og folkeoplysende rolle i en tid, hvor videns- og kulturinstitutionerne er påvirket af store samfundsmæssige forandringer. Den digitale udvikling er allerede nævnt, men det drejer sig også om forandringer, der kan relateres til f.eks. migration og globalisering og til tiltagende social og økonomisk fragmentering. Afhandlingens overordnede erkendelsesinteresse er at udvikle viden om demokrati og deltagelse som noget, man *gør* på biblioteket ud fra en forståelse af folkeoplysning som en mobiliserende og social praksis. Det mere specifikke formål er at undersøge, hvordan biblioteksvirksomhed på forskellig vis har til opgave at øge menneskers digitale færdigheder, medie- og informationskundskab og deltagelse i samfundet, og hvordan dette kan forstås og problematiseres ud fra forskellige teoretiske perspektiver på *deltagelse*. I denne forbindelse analyserer Olsson Dahlquist relationen mellem folkeoplysningspraksis og folkebibliotekets institutionelle identitetskonstruktion, sådan som den konkret kommer til udtryk i tre lokale kontekster.

Olsson Dahlquist tager overordnet udgangspunkt i et særligt demokratibegreb, der betoner samtale og diskussion som forudsætning for et levende demokrati. Dette er et deliberativt demokratiideal, der fremhæver det offentlige rums diskursive karakter, hvor samtale og dialog betragtes som de bedste politiske redskaber for at træffe rationelt baserede beslutninger. Endvidere rummer dette demokratiideal et syn på den deltagende medborger som grundlag for et levende demokrati. Dette nødvendiggør offentlige rum i den digitale såvel som i den analoge sfære, og det forudsætter samtidigt, at alle deltager, og at alle kan deltage med samme muligheder.

På denne baggrund undersøger Olsson Dahlquist, hvordan folkebibliotekets demokratiske arbejde udføres og tilskrives mening i relation til bibliotekets opgave med at øge menneskers digitale færdigheder, informationskundskab og deltagelse i samfundet. Med andre ord: Det folkeoplysende arbejde på biblioteket. I afhandlingen er der således fokus på, hvordan såvel kontekstuelle og historiske som materielle faktorer skaber forudsætninger for biblioteksvirksomhedernes udformning og praktikkens sammensætning. Dette fører over i dels et praksisteoretisk perspektiv og dels et nyinstitutionelt perspektiv. Med et praksisteoretisk udgangspunkt bliver det muligt at forstå, hvordan samfundet reproducerer sig selv gennem praksisser, men også, hvordan forandring kan forekomme gennem praksis. Den nyinstitutionelle teori har fokus på, hvordan historiske, kulturelle og sociale aspekter former og påvirker organisationers handlinger og på, hvordan organisationer stræber efter at blive stabile ved at imitere hinanden. Hertil kommer andre centrale analytiske redskaber i form af teorier om deltagelse, folkeoplysning og medborgerskab, som Olsson Dahlquist tager i anvendelse.

Afhandlingens empiri henter Olsson Dahlquist som antydte fra tre lokale kontekster, som hun benævner som henholdsvis "Storköping", "Mellanköping" og "Småköping". Alle steder, hvor hun har udført feltarbejde i folkebiblioteker gennem to år. Konkret drejer det sig om et læringsforum med fokus digitale læringsaktiviteter rettede mod voksne ("Storköping"), om samfundsorientering på biblioteket for nyankomne flygtninge og indvandrere med fokus på internet, e-tjenester og biblioteksinformation ("Mellanköping") og om etableringen af et makerspace (Skapandeverkstad) med fokus på bl.a. læring og ny teknologi ("Småköping"). Metodisk har Olsson Dahlquist haft en

explorativ tilgang, hvor hun har fortaget en skiftende bevægelse mellem “zooming in and zooming out”. Mere konkret er studiet bundet op på etnografiske metoder, herunder interviews og samtaler med medarbejdere og bibliotekschefer samt observationer på de respektive biblioteker og på dokumentanalyser.

På baggrund af sine studier viser Olsson Dahlquist, at bibliotekerne ud fra et demokratisk og deltagelsesorienteret perspektiv kan arbejde med medie og informationsdannelse, ligesom det, at bibliotekerne stiller digitale ressourcer og internet til rådighed, kan anskues som en måde, hvorpå man kan udvide og facilitere et kommunikativt handlingsrum. Dette gælder både på et individuelt niveau, hvor biblioteket udvider muligheder for uddannelse og viden, for social interaktion og for kulturelle oplevelser, og på et “community” niveau, hvor biblioteket muliggør kommunikation med repræsentanter fra forskellige samfundsmæssige instanser, hvilket er nødvendigt for reelt at kunne deltage i samfundet.

Ifølge Olsson Dahlquist kan folkebibliotekets arbejde med medie- og informationsdannelse også forstås ud fra et større menneskerettighedsperspektiv: Ved at gøre information og materialer tilgængelige, kan biblioteket bidrage til at opfylde retten til information og kultur for såvel enkeltindivider og grupper i samfundet, der af den ene eller anden grund ikke har adgang til digitale ressourcer, eller som har behov for støtte for at kunne anvende dem. Men Olsson Dahlquist viser også, at deltagelse kan forstås på forskellige måder i relation til bibliotekers arbejde med at understøtte digital deltagelse. Det kan enten være et krav i et samfund, der er karakteriseret ved en neoliberal selvstyrende diskurs, hvor borgerne forventes at være ansvarlige for deres eget liv. Eller det kan være en mulighed for at give personer udvidet viden, så de kan handle og kritisk anvende – eller ikke anvende – de forskellige digitale redskaber og ressourcer.

Olsson Dahlquist viser også, hvordan det konkrete arbejde i folkebibliotekerne influerer på og former bibliotekernes institutionelle identitet. Gennem samarbejde med andre aktører og organisationer i lokalsamfundet kan én eller flere identiteter blive udvidet eller formindsket. Udvidet kompleksitet, pluralisme og diversitet fører til et bibliotek, der kan tilpasse sig både til forandringer og forskellige behov. Således kan folkebiblioteket, ifølge Olsson Dahlquist, betegnes som en “cross-bordering” institution, der konstant bevæger sig mellem forskellige politiske og policy områder: Kulturpolitik, uddannelsespolitik og informationspolitik. Nogen gange er én identitet mere prominent end andre.

Endelig viser Olsson Dahlquist, at det er vigtigt at betragte biblioteket som del af en videns- og kulturformidling og en social infrastruktur, der konstruerer et hele. Alle dele interagerer, men i tider, hvor social ulighed og polarisering dominerer, bliver det særligt vigtigt at tydeliggøre bibliotekets sociale rolle samt, at biblioteket er del af en større social infrastruktur. I denne forbindelse er det en central pointe, at så længe der er et sammenhængende narrativ, som biblioteket kan relatere til, kan alle delene sameksistere og få plads. Et sådant sammenhængende narrativ kan, ifølge Olsson Dahlquist, være folkebibliotekets folkeoplysende rolle tilpasset til det aktuelle globale, multikulturelle og tiltagende digitaliserede samfund.

Det er ingen tvivl om, at Olsson Dahlquists afhandling udgør et meget væsentligt bidrag til den nordiske biblioteksforskning. Folkebiblioteket er på mange måder under pres i disse år: Beparelser, digital udvikling, tiltagende konkurrence med andre kultur-, lærings-, og oplevelsestilbud for nu blot at nævne nogle af de helt store udfordringer bibliotekerne står overfor. Derfor er al forskning, der vedrører folkebibliotekets institutionelle identitet og legitimitet uhyre velkommen. Dette gælder ikke mindst betragtet fra en dansk position, hvor behovet for forskning i – og viden om – folkebibliotekets identitet og legitimitet nok i virkeligheden er endnu mere presserende end i Sverige, hvor bibliotekets rolle i disse år synes at fremstå noget klarere, og usikkerheden derfor synes tilsvarende mindre.

Samtidigt virker det også som om, folkebibliotekerne i Sverige har mere politisk bevågenhed end i Danmark, ligesom området faktisk tilføres økonomiske midler.

Under læsningen kan man dog få det indtryk, at Olsson Dahlquist betræder nogle gode og bestemt fornuftige, men også ganske velbetrådte, stier inden for den nordiske biblioteksforskning, gennem sit valg af både et praksisteoretisk udgangspunkt og en nyinstitutionel teoretisk tilgang. Såvel det praksisteoretiske udgangspunkt som den nyinstitutionelle teori har længe spillet en meget markant rolle i nordisk biblioteksforskning. Det betyder på den ene side, at argumentationen i afhandlingen forekommer solid og velafprøvet, ligesom den litteratur, der refereres til er omfattende og behæftet med stor autoritet. På den anden side betyder det, at overraskelserne nok ikke helt så mange, og at forfatteren ikke selv "vover pelsen" helt så ofte. På den ene side er Olsson Dahlquist dækket ind af et, i øvrigt overordentligt sympatisk, normativt udgangspunkt om at understøtte deltagelse og demokrati, og på den anden side har hun hele tiden rygdækning fra en lang kritisk, og især nordisk, tradition for forskning i bibliotekets samfundsmæssige rolle. Der er altså til en vis grad tale om både livrem og seler. I denne forbindelse kunne man som læser godt savne flere refleksioner over valg og især fravalg: Hvilke begrænsninger rummer de to overordnede tilgange? Begge tilgange er som nævnt solide og gennemprøvede i nordisk biblioteksforskning, men har der været overvejelser om andre (og måske mere overraskende) teoretiske tilgange? Og hvad kunne de evt. have bidraget med?

Olsson Dahlquist er ganske eksplicit omkring afhandlingens værdimæssige udgangspunkt. Således forklare hun, at afhandlingen har et normativt udgangspunkt i den forstand, at deltagelse og demokratiudvikling er væsentlige spørgsmål for både folkebiblioteket og samfundet – ikke mindst i en tid, hvor samfundet er under hastig forandring og på mange måder præges af politisk usikkerhed, tiltagende ulighed og et stadigt mere polariseret samfundsklima. Samtidig er afhandlingen også normativ, idet Olsson Dahlquist selv anser folkebiblioteket for at være en vigtig samfundsinstitution. I forhold til det sidste adskiller Olsson Dahlquist sig bestemt ikke fra de fleste andre biblioteksforskere, men netop derfor kunne det være berigende med refleksioner over eventuelle blinde vinkler i forskningsprocessen på grund af dette forhold.

Begrebet "folkeoplysning" står ganske centralt i Olsson Dahlquists arbejde. I denne forbindelse er det for en dansk læser interessant, at man i Sverige bruger det tyskinspirerede begreb bildning og folksbildning, mens vi i Danmark alene bruger begrebet oplysning og folkeoplysning (på engelsk enlightenment eller på tysk Aufklärung). Olsson Dahlquist konstaterer, at den nordiske oplysningstradition (og herunder særligt den svenske) har sine rødder i vækkelsesbevægelsen, afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen samtidigt med at den hentede ideer i tyske dannelsesideer og et fransk oplysningsideal. Hertil kan man tilføje, at den danske oplysningstradition også har andre rødder, nemlig i kulturradikalismens moderne frigørelsessidealer og den grundtvigske højskolebevægelse, hvor "lyset" så at sige kommer nedefra (modsat den kontinentale oplysningstradition, hvor lyset kommer oppefra). I denne forbindelse er det interessant at reflektere over, hvor lyset kommer lyset fra i biblioteket, der jo både repræsenterer en lang tradition for afsenderbaseret eller ekspertorienteret formidling og en moderne bibliotekarisk grundværdi om orden frem for kaos. Spørgsmålet er, hvorvidt dette kan have betydning for bibliotekets forhold til deltagelseskultur, og hvordan dette i givet fald kommer til udtryk i såvel retorik som i praksis.

Som tidligere nævnt, fremhæver Olsson Dahlquist betydningen af et sammenhængende narrativ, som biblioteket kan relaterer til, og hvor bibliotekets roller og funktioner, i relation til videns-, og kulturformidling og social infrastruktur, kan konstruere et hele. Her har Olsson Dahlquist fat i en meget væsentlig pointe, da netop manglen på et sammenhængende narrativ kan betragtes som et væsentligt problem for muligheden for at kunne italesætte folkebibliotekets aktuelle

samfundsmæssige rolle. Problemet er således, at netop det forhold at biblioteket (i tiltagende grad) er præget af flydende grænser og en flydende identitet vanskeliggør et sammenhængende narrativ.

Men hvis det sammenhængende narrativ, som Olsson Dahlquist skriver, skulle være folkebibliotekets folkeoplysende rolle tilpasset til det aktuelle globale, multikulturelle og tiltagende digitaliserede samfund, er det spørgsmålet, om ikke der, stik mod Olsson Dahlquists intention, er en risiko for et meget instrumentelt folkebibliotek, hvor kulturens egenværdi – det som den danske biblioteks- og kulturforsker Dorte Skot-Hansen har kaldt for det ekspressive rationale – forsvinder til fordel for et læringsrationale, der uanset alle gode viljer alligevel let får et præg af New Public Management, hvor livslang læring, innovation og økonomisk vækst bliver centrale parametre?

Som det forhåbentlig er fremgået, er ovenstående ikke væsentlige indvendinger mod Olsson Dahlquists afhandling, men blot udtryk for en merværdi, der kunne knyttes til denne. Alt i alt er Olsson Dahlquists afhandling overordentlig veludført, velskrevet og velargumenteret. Hertil kommer, at hun udviser et meget stort overblik over – og indgående kendskab til – feltet, forskningen og litteraturen. Man bliver ved læsningen både klogere på folkebibliotekets aktuelle demokratiske og folkeoplysende rolle i samfundet og på, hvordan den praksis, der foregår i bibliotekerne for at udmønte og udfylde denne rolle har betydning for folkebibliotekets institutionelle identitet.

Henrik Jochumsen er lektor ved Institut for Kommunikation, Københavns Universitet. Han er kultursociolog fra Københavns Universitet og har en doktor grad i dokumentationsvidenskab fra Universitetet i Tromsø. Han har gennem en lang årrække forsket i folkebiblioteker og biblioteksudvikling og er særligt interesseret i, hvordan samfundsudviklingen påvirker bibliotekerne og omvendt, hvordan bibliotekerne påvirker samfundsudviklingen.